

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาหลักสูตร เป็นกระบวนการทางการศึกษาอย่างหนึ่งที่มีความละเอียดอ่อน และต้องมีหลักการทฤษฎียึดเป็นแกนในการพัฒนาตามขั้นตอน ในการพัฒนาหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในชุมชนเมือง กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อยึดเป็นหลักการ หรือพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร โดยศึกษาหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักสูตร
  - 1.1 ความหมายของหลักสูตร
  - 1.2 ประเภทของหลักสูตร
  - 1.3 ส่วนประกอบของหลักสูตร
2. การพัฒนาหลักสูตร
  - 2.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร
  - 2.2 กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตร
3. ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร
  - 3.1 ความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
  - 3.2 การพัฒนาหลักสูตรลักษณะต่าง ๆ ของท้องถิ่น
4. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
5. หลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต
6. ครอบครัว
  - 6.1 ความหมายของคำว่า ครอบครัว
  - 6.2 โครงสร้างและประเภทของครอบครัว
  - 6.3 การทำหน้าที่ของครอบครัว
  - 6.4 ลักษณะของครอบครัวที่ดี

- 6.5 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว
- 6.6 ปัญหาครอบครัวที่ขาดความมั่นคง
- 7. ชุมชนเมือง
  - 7.1 ลักษณะพื้นฐานของชุมชนเมือง
  - 7.2 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในเมือง
  - 7.3 การเปลี่ยนแปลงค่านิยมในสังคมเมือง
  - 7.4 ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่อบุคคลและสังคม
  - 7.5 ลักษณะของกรุงเทพมหานคร
- 8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 8.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต
  - 8.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความไม่มั่นคงของสถาบันครอบครัว

1. หลักสูตร

1.1 ความหมายของหลักสูตร

นักการศึกษาด้านหลักสูตรหลายท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า "หลักสูตร" ไว้อย่างกว้างขวาง หลากหลายและแตกต่างกันไป ดังนี้

กาญจนา อุณารักษ์ (2527) กล่าวว่า หลักสูตรเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะให้ปรัชญา หรือความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาให้บรรลุตามความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ หลักสูตรเป็นข้อกำหนด และแนวปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จ หลักสูตรทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ เพราะ เมื่อประเทศชาติต้องการที่จะสร้างคุณลักษณะของประชาชนให้เป็นอย่างไร รัฐบาลก็สามารถที่จะกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชาที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เยาวชนเป็นไปตามที่ชาติต้องการ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2528) ให้ความหมายของคำว่า หลักสูตร (Curriculum) ในประมวลศัพท์บัญญัติวิชาการศึกษา หมายถึง ประมวลวิชาและกิจกรรมต่าง ๆ ของนักเรียนในความควบคุมของโรงเรียน

พันส์ หันนาคินท์ (2529) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรในรูปแบบที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวลที่นักเรียนจะพึงได้รับภายใต้การนำของครู ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังที่จะทำให้เกิดความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ แก่นักเรียน กล่าวคือ ทั้งด้านร่างกาย ทางอารมณ์ และทางสังคม

2. หลักสูตร เป็นการวางแผนงาน หรือแผนการเรียน เช่น ในคำอธิบายการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้ให้ความหมายหลักสูตรไว้ว่า "หลักสูตร" คือ ข้อกำหนดแผนการเรียนการสอนอันเป็นส่วนรวมของประเทศ เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมาย ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

การสรุปความหมายของ พันธุ์ หันนาคินทร์ สอดคล้องกับ ช่าง บัณฑิต ในเรื่อง ความหมายของ หลักสูตร ซึ่งหมายถึง แผนที่ได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงจุดหมาย การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ (ช่าง บัณฑิต, 2531)

กรมวิชาการ (2521) ให้ความหมายว่า หลักสูตรโดยทั่วไปอาจมีความหมายอย่างน้อย 2 ลักษณะคือ ความหมายในวงแคบ และความหมายในวงกว้าง

ความหมายในวงแคบ หมายถึง วิชาหรือเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้เรียนในแต่ละชั้นที่จะต้องเรียนอะไรบ้าง มากน้อยเพียงใด

ความหมายในวงกว้าง หมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวลที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนได้ความรู้ มีทักษะ เกิดความคิดและทัศนคติที่ดีอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นหลักสูตรจึงมีความหมายทั้ง 4 หัวข้อต่อไปนี้

1. เอกสารหลักสูตร
2. กระบวนการสอนของครู
3. กระบวนการเรียนของเด็ก
4. การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

Beauchamp (1981 : 61 - 62) กล่าวว่า ความหมายของ หลักสูตรมีขอบเขตอยู่ภายใน 3 สถานะ คือ

1. หลักสูตรในฐานะของศาสตร์แขนงหนึ่งในสาขาศึกษาศาสตร์
2. หลักสูตรในฐานะข้อกำหนดเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ
3. หลักสูตรในฐานะของการทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร

สมิตร์ อุณากร (2523) ให้ความนิยาม หลักสูตรว่า เป็นโครงการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถทางการศึกษาที่กำหนดไว้

Taba (1962) กล่าวว่า หลักสูตร เป็นวิธีการเตรียมเยาวชน ให้มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสมาชิกที่สามารถสร้างผลผลิตให้แก่สังคมของเรา

Mackenzie (1964) กล่าวถึงหลักสูตรว่า เป็นข้อผูกพันของผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมในแง่ต่าง ๆ ซึ่งถูกเตรียมการไว้ภายใต้ทิศทางของโรงเรียน

Saylor and alexander (1959) ได้ให้คำนิยามของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง บรรดาความพยายามทั้งหมดของโรงเรียน ในการที่จะก่อให้เกิดผลของการเรียนที่โรงเรียนปรารถนาทั้งในสถานการณ์ภายในและภายนอกโรงเรียน

คำนิยามต่าง ๆ ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ไว้เกี่ยวกับ คำว่า "หลักสูตร" จะเห็นได้ว่ามีจุดเน้นหรือแ่งมองหลักสูตรที่แตกต่างกันออกไป เช่น

สัจจ อุทรานันท์ (2532) ได้แบ่งคำนิยามของหลักสูตรออกได้เป็น 8 ประเภท

1. หลักสูตร คือ รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่นำเสนอ
2. หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็ก
3. หลักสูตร คือ กิจกรรมการเรียนการสอน
4. หลักสูตร คือ สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้เด็กได้รับ
5. หลักสูตร คือ สื่อกลางหรือวิถีทางที่จะนำเด็กไปสู่จุดหมายปลายทาง
6. หลักสูตร คือ ข้อผูกพันระหว่างครูและนักเรียนและสิ่งแวดล้อมทางการเรียน
7. หลักสูตร คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ครู และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน
8. หลักสูตรในความหมายอื่น ๆ

จากนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้พอสรุปรวมได้ว่า หลักสูตรหมายถึง เอกสารหรือข้อเขียนที่กล่าวถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ สำหรับเป็นแนวทางการจัดประสบการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาไปสู่จุดหมายที่ต้องการ

1.2 ประเภทของหลักสูตร

หลักสูตรที่ใช้กันในปัจจุบันมีหลายประเภท สุมิตร คุณานุกร (2523) ได้ประมวลไว้ด้วยกัน 5 ประเภท คือ

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชา (Subject Curriculum)
2. หลักสูตรสหสัมพันธ์ (Broad-field Curriculum)
3. หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม (Social Process and Life Functions Curriculum)
4. หลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์ (Activity Curriculum)
5. หลักสูตรแบบแกน (Core Curriculum)

หลักสูตรทั้ง 5 ประเภทนี้ มีความแตกต่างกันในประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

1. ความมุ่งหมายเน้นในเรื่องที่ต่างกัน
2. เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุในหลักสูตรใช้เกณฑ์การเลือกต่างกัน
3. การจัดเนื้อหาและประสบการณ์การเรียนรู้บุคคลต่างกัน
4. เน้นวิธีการสอนและการเรียนที่แตกต่างกัน
5. เน้นการประเมินผลการเรียนในประเด็นต่างกันตามจุดมุ่งหมายของแต่ละประเภท

เชเลอร์ (1981) ได้กำหนดรูปแบบหลักสูตรไว้ 5 รูปแบบได้แก่

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชา (Subject Curriculum)
2. หลักสูตรเสริมสมรรถนะ (Specific competencies /technology)
3. หลักสูตรเพื่อชีวิต (Human traits / processes)
4. หลักสูตรเพื่อสังคม (Social functions / activities)
5. หลักสูตรเอ็กต์บุคคล (individual needs and interests/activities)

1.3 ส่วนประกอบของหลักสูตร

Taba (1962) ได้กล่าวถึงส่วนประกอบของหลักสูตรไว้ดังนี้

ทุกหลักสูตร ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบในลักษณะใดก็ตาม จะต้องประกอบด้วย ข้อความที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ หลักสูตรจะบอกถึงการเลือกเนื้อหาสาระ บางครั้ง หลักสูตรอาจจะกล่าวถึงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนอีกด้วย ในขั้นสุดท้ายหลักสูตรจะรวมถึงโครงการประเมินผลผลิตของหลักสูตร

สังคี อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวถึง ส่วนประกอบของหลักสูตรไว้ว่า ส่วนประกอบของหลักสูตรอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

1. ส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับหลักสูตร

- 1.1 จุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะ
- 1.2 เนื้อหาสาระและประสบการณ์การเรียนรู้
- 1.3 การประเมินผล

2. ส่วนประกอบอื่นที่อาจจะบรรจุไว้ในหลักสูตร ได้แก่

- 2.1 เหตุผลและความจำเป็นของหลักสูตร
- 2.2 การเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนการสอน
- 2.3 การเสนอแนะการใช้สื่อการเรียนการสอน

นอกจากนี้ยังได้ประมวลไว้ว่า หลักสูตรที่ดีควรกล่าวถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. เหตุผลและความจำเป็นของหลักสูตร
2. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ซึ่งควรจะมีทั้งจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะ
3. เนื้อหาสาระและประสบการณ์
4. การเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน
5. การเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้สื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิชาการในชุมชน
6. การประเมินผล

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2525) กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. หลักการ
2. จุดหมาย
3. โครงสร้าง
4. รายละเอียดของเนื้อหา
5. อัตราเวลาเรียน
6. การเรียนการสอน
7. การประเมินผลการเรียนการสอน

ภิญโญ สาธร (2526) กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไทยเพียง 3 อย่าง คือ

1. ความมุ่งหมาย
2. ระยะเวลาเรียน
3. เนื้อหาวิชา

พันส หันนาคินทร์ กล่าวว่าในการสร้างหลักสูตรและเขียนออกมาใช้เป็นที่ประจักษ์ชัดนั้น หลักสูตรจะต้องประกอบขึ้นด้วยส่วนประกอบดังนี้ คือ

1. ความมุ่งหมายของหลักสูตร
2. โครงสร้างของหลักสูตร
3. เนื้อหาของหลักสูตร
4. การนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งจะต้องมีเครื่องช่วยสร้างความกระจำแก่ครู มีคู่มือ

หลักสูตร ตารางเรียนที่ควรจะใช้ประกอบการสอน การวางแผนการสอน แบบการสอน และวิธีประเมินผล (พันส หันนาคินทร์, 2529)

บุญมี เฌรยอด (ม.ม.ป.) ได้สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรว่า ควรประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร
2. เนื้อหาของหลักสูตร
3. การนำหลักสูตรไปใช้
4. การประเมินผลหลักสูตร

โบซอง (Beauchamp, 1981) กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรในแง่ของระบบว่า องค์ประกอบของหลักสูตรมี 3 ระบบคือ

1. ระบบเนื้อหา
2. ระบบการสอน
3. ระบบการประเมินผล

ไทเลอร์ (Tyler, 1971) ให้ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรและการวางแผนการสอน จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของหลักสูตร 4 ประการ

1. มีจุดมุ่งหมายอย่างไร
2. มีเนื้อหาสาระอย่างไร
3. จะจัดเนื้อหาสาระและประสบการณ์อย่างไร
4. จะทำการประเมินผลอย่างไร

จะเห็นได้ว่า ความคิดของนักการศึกษาเกี่ยวกับ องค์ประกอบของหลักสูตรสามารถสรุป องค์ประกอบสำคัญของหลักสูตร 4 ประการ คือ

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ให้เกิดคุณสมบัติอย่างไรแก่ผู้เรียน
2. เนื้อหาสาระของหลักสูตร ให้ผู้เรียนเรียนรู้อะไรบ้าง อาจกำหนดโครงสร้าง เนื้อหาวิชา อัตราเวลาเรียนให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้
3. การนำหลักสูตรไปใช้ การดำเนินการนำหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอน
4. การประเมินผล

2. การพัฒนาหลักสูตร

2.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตร จะมีความหมายครอบคลุมถึงการสร้าง การวางแผนหลักสูตร และการปรับปรุงหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรนั้นเป็นการปรับปรุงคุณภาพของหลักสูตรให้ดีขึ้นทั้งระบบ (สันดี ชรรณปารุง, 2527) นั่นคือ เป็นกระบวนการที่พิจารณาว่าหลักสูตรนั้นจะดำเนินการต่อไปอย่างไร โดยจะเกี่ยวข้องกับคำถามที่ว่า ใครจะเป็นผู้เข้ามามีส่วนในการสร้างหลักสูตร ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครองหรือนักเรียน การดำเนินการใดบ้างที่จะถูกใช้ในการสร้างหลักสูตร และการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร ไว้ดังนี้

สัจฉิ อุทรานันท์ (2532) และ Saylor and Alexander (1974) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้เหมือนกันว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การทบทวนหลักสูตรที่มีอยู่แล้ว ให้ดีขึ้น หรือการจัดทบทวนหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานอยู่เลย ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรจะรวมไปถึงการผลิตเอกสารต่าง ๆ สำหรับผู้เรียนด้วย

นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาหลายท่านที่ได้ให้ความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

สวัสดี จงกล (2529) ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาหลักสูตรว่าเป็นกระบวนการนำข้อกำหนดของหลักสูตร ไปหารายละเอียดในด้านเอกสารและกิจกรรมต่าง ๆ ให้ผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาระดับต่าง ๆ และผู้หน้าที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดำเนินการ ได้แก่ การจัดทบทวนรายละเอียดเป็นคู่มือหลักสูตร แผนการสอน คู่มือครู กำหนดการสอน ฯลฯ ให้เป็นเอกสารประกอบหลักสูตร

บุญมี เจริญอด (ม.ม.ป.) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับปรุงโครงการที่ประมวลความรู้ และประสบการณ์ทั้งหลาย เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ดีขึ้น ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมและ เพื่อบรรลุความมุ่งหมายที่ตั้งไว้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2521) ได้อธิบายเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาหลักสูตรว่า เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตร หรือการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรต้องหมายรวมถึง การพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรตามความหมายกว้าง คือ พัฒนาและเปลี่ยนแปลงทั้ง 4 หัวข้อ

1. เอกสารหลักสูตร
2. กระบวนการสอนของครู
3. กระบวนการเรียนของนักเรียน
4. การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

กู๊ด (Good, 1973) ได้ให้ความหมายคำว่า การพัฒนาหลักสูตร ใน 2 ความหมายคือ การปรับปรุงหลักสูตร และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

1. การปรับปรุงหลักสูตร หมายถึง ระบบการพัฒนาหลักสูตรหนึ่งเพื่อให้เหมาะสมกับโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายการสอน วัสดุหลักสูตร วิธีสอน รวมทั้งการประเมินผล โดยจัดให้มีการปรับปรุงหลักสูตรทั้งระบบติดต่อกันไป หรือปรับปรุงโปรแกรมการศึกษาให้เหมาะสม
2. การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การดัดแปลงให้แตกต่างออกไปจากของเดิม เป็นการสร้างโอกาสทางการเรียนขึ้นมาใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงแบบของหลักสูตร

จากแนวความคิดเห็นของนักการศึกษาดังกล่าวพอสรุปความหมายของการพัฒนาหลักสูตร ได้ว่าการพัฒนาหลักสูตร หมายถึงกระบวนการปรับปรุงหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น และเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาแห่งชาติยิ่งขึ้น โดยการจัดทำรายละเอียดเกี่ยวกับวัสดุหลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ดีขึ้น หรือการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่ทั้งหมดเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง และเหมาะสมกับท้องถิ่น

2.2 กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตร

นักการศึกษาได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

สุจริต เพียรชอบ (2529) ได้เสนอขั้นตอน และกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรสรุปเป็นแนวทางปฏิบัติไว้ดังนี้

ขั้นเตรียมการ

1. จัดหาบุคลากรที่จะมาร่วมพัฒนาหลักสูตร
2. จัดเตรียมคณะที่ปรึกษาในการปรับปรุงหลักสูตรให้เพียงพอและเหมาะสม
3. จัดสถานการณ์ และโอกาสที่จะให้คณาจารย์ได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงหลักสูตรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
4. กำหนดระยะเวลาที่จะใช้ในการปรับปรุงหลักสูตร เพื่อจะใช้ประชุมจัดทำหลักสูตรควรเป็นเวลาที่มีการกระทำหลักสูตรทุกคณะสะดวกพิจารณาพร้อมประชุมได้โดยพร้อมเพรียงกัน
5. แต่งตั้งกรรมการเตรียมการปรับปรุงหลักสูตร และคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตร
6. เปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชน ผู้บังคับบัญชา หรือตัวแทนของผู้บังคับบัญชาของผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้ว และไปทำงานอยู่ด้วยได้ร่วมประชุม หรืออภิปรายแสดงความคิดเห็น และนำความคิดเห็นเหล่านี้มาใช้ในการปรับปรุงหลักสูตร
7. จัดเตรียมงานหลักสูตร ห้องสมุด ศูนย์วิทยากร หรือเอกสารที่จำเป็นเพื่อใช้เป็นแหล่งวิทยากรในการปรับปรุงหลักสูตร
8. จัดเตรียมสถานที่สำหรับการประชุมเพื่อจัดทำหลักสูตร ทั้งการประชุมใหญ่และประชุมกลุ่มย่อย
9. จัดเตรียมเรื่องการเงินทั้งตอนพิมพ์ต้นร่าง เพื่อพิจารณาแก้ไขและการพิมพ์หลักสูตรเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว
10. เตรียมการประชุมชี้แจง ประชุมอบรมเพื่อให้บุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ทั้งฝ่ายบริหาร ศึกษานิเทศก์ ตลอดจนสถาบันที่ผลิตครู เข้าใจหลักสูตรและทำให้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผลตามที่มุ่งหมายไว้
11. เตรียมการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ประชาชนรับทราบการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

วิธีดำเนินการ

1. รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทบทวนหลักสูตร ซึ่งอาจได้มาจากผลการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร แบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เช่น
  - ความคิดเห็นของผู้เรียนเกี่ยวกับหลักสูตร ซึ่งอาจจะเป็นผู้เรียนปีสุดท้ายก็ได้
  - ความคิดเห็นของครูผู้สอนเกี่ยวกับหลักสูตร ปัญหา สิ่งที่ต้องแก้ไขและข้อเสนอแนะ
  - ความคิดเห็นของศิษย์เก่าเกี่ยวกับหลักสูตรที่ได้เรียนไปแล้วว่า มีประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานในปัจจุบันเพียงใด วิชาใดควรคงไว้ในหลักสูตร วิชาใดมีความซับซ้อนควรปรับปรุงแก้ไข วิชาใดมีประโยชน์น้อยควรตัดทิ้ง
2. ตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาตั้งปณิธานหรือปรัชญาของสถาบัน เพื่อเป็นแนวทางการวางวัตถุประสงค์ เลือกเนื้อหา จัดประสบการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ และการเป็นผู้นำใกล้ชิดกับผู้เรียนมากที่สุด
3. วางวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ของสถาบันว่าควรเป็นอย่างไร
4. เลือกเนื้อหาที่เหมาะสม ที่จะนำไปไว้ในหลักสูตร
5. จัดตั้งคณะกรรมการหรืออนุกรรมการพิจารณาเรื่อง ความสมดุลของหลักสูตร
6. คณะกรรมการหลักสูตรประชุมพิจารณาจัดทำหลักการ วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของหลักสูตร
7. คณะกรรมการ อนุกรรมการ หรือกลุ่มบุคคลจัดเนื้อหาวิชาในแต่ละหมวด
8. หลังจากการจัดทำหลักสูตร แต่ละหมวดวิชาเรียบร้อยแล้ว ควรนำเข้าไปประชุมใหญ่ เพื่อพิจารณาขอความเห็นชอบและข้อเสนอแนะ
9. แต่ละหมวดวิชาหรือกลุ่มวิชา จัดทำประมวลรายวิชาซึ่งเป็นรายละเอียดตามแต่ละวิชา
10. คณะกรรมการตกลงเกี่ยวกับการวัดผลและการประเมินผล
11. การบริหารหลักสูตรและการบริการทางวิชาการ
12. การประเมินผลหลักสูตร
13. การปรับปรุงหลักสูตร

สัจด์ อุทรานันท์ (2532) ได้อธิบายถึงวัฏจักรของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรดังต่อไปนี้

- ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
- ขั้นที่ 2 การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
- ขั้นที่ 3 การคัดเลือกและการจัดเนื้อหาสาระและมวลประสบการณ์
- ขั้นที่ 4 การกำหนดมาตรการวัดและการประเมินผล ประกอบด้วย การทดลองใช้หลักสูตร การประเมินหลักสูตรหลังจากที่ได้ร่างเสร็จแล้ว และการปรับปรุงหลักสูตรก่อนที่จะนำไปใช้
- ขั้นที่ 5 การนำหลักสูตรไปใช้
- ขั้นที่ 6 การประเมินผลการใช้หลักสูตร
- ขั้นที่ 7 การปรับปรุงหลักสูตร

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล (2529) ได้สรุปกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
2. การกำหนดเนื้อหาของหลักสูตร
3. การนำหลักสูตรไปใช้
4. การประเมินหลักสูตร
5. การปรับปรุงหรือการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

ไทเลอร์ (Tyler, 1971) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้เป็นลำดับขั้นสรุปได้ดังนี้

1. ศึกษาแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมากำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร แหล่งข้อมูลต่างๆ มาจากการศึกษาสังคม การศึกษาผู้เรียน แนวคิดของนักวิชาการ ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาสังคม
2. กำหนดจุดมุ่งหมายชั่วคราว
3. พิจารณากลับกรอง จุดมุ่งหมายโดยใช้ข้อมูลต่าง ๆ มาเป็นเกณฑ์ประกอบกับทฤษฎีการเรียนรู้
4. การกำหนดจุดมุ่งหมายที่แน่นอน
5. เลือกและจัดประสบการณ์เรียน
6. ประเมินผลหลักสูตร

จากแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรของนักการศึกษา สามารถสรุปขั้นตอนสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
2. ขั้นการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
3. ขั้นการกำหนดเนื้อหาวิชาและประสบการณ์
4. ขั้นการนำหลักสูตรไปใช้
5. ขั้นการประเมินหลักสูตร
6. ขั้นการปรับปรุงหลักสูตร

3. ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร

3.1 ความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การจัดการศึกษาที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริงนั้น จะต้องเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับชีวิตจริง สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่น กระทรวงศึกษาธิการจึงเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรลักษณะต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพของแต่ละท้องถิ่นได้

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษาแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจนว่า ในระดับประถมศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเอง และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในการจัดการเรียนการสอนที่จะให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดหลักสูตร จึงมีจุดเน้นสำคัญ 3 ประการ คือ

1. จัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการ
2. ส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตร
3. เน้นการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนรายวิชาต่าง ๆ อย่างหลากหลาย

ในส่วนของการส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตรได้นั้น หลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถดำเนินการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิถีจริงของตนเอง ของท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ โดยเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนสามารถจะพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง ครอบครัวและท้องถิ่นได้ รวมทั้งจะทบทวนให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่นของตนเอง เกิดความรักและความผูกพันกับท้องถิ่น

3.2 การพัฒนาหลักสูตรลักษณะต่าง ๆ ของท้องถิ่น

หลักสูตรประถมศึกษา ทุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการ ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้ท้องถิ่นสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษา โดยไม่ทบทวนจุดประสงค์ เนื้อหาและคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
2. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการลด หรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหาจากหัวข้อ หรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือคำอธิบายรายวิชา ทุกกลุ่มวิชา ทั้งนี้ต้องไม่ทบทวนจุดประสงค์ หัวข้อหรือขอบข่ายของเนื้อหา และคาบเวลา ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลงไป
3. จัดทำคำอธิบาย หรือรายวิชาเพิ่มเติม ที่มีปรากฏในหลักสูตร ดังนี้ คือ ระดับประถมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำคำอธิบายในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ เพิ่มเติมได้ขึ้นมาได้ในกรณีที่พบว่า เนื้อหาที่ต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้ไม่ปรากฏในหลักสูตร โดยเฉพาะในกลุ่มการทำงาน พื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ และจะต้องไม่ทบทวนจุดประสงค์ และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป
4. ปรับปรุงและ/หรือ เลือกว่าซื้อการเรียนการสอนที่เหมาะสม การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้เป็นการปรับปรุง เลือกว่าซื้อการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มีอยู่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่าง ๆ และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

5. จัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตร โดยการจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่น ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา และสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้ อาจจะใช้กับคำอธิบาย / รายวิชาที่มีอยู่แล้ว หรือเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ก็ได้ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2536)

4. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

หลักการ

หลักสูตรประถมศึกษามีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชน
2. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต
3. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการได้

จุดหมาย

การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคม ตามบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้ และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทนต่อการเปลี่ยนแปลง มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ทำงานเป็น และครองชีวิตอย่างสงบสุข

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ จะต้องมุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. มีทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้ คงสภาพอ่านออกเขียนได้และคิดคำนวณได้
2. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองธรรมชาติแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของสังคม
3. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและครอบครัว
4. สามารถวิเคราะห์สาเหตุ และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และครอบครัว ได้อย่างมีเหตุผลด้วยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

5. มีความภูมิใจในความเป็นไทย มีนิสัยไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข
6. มีนิสัยรักการอ่านและแสพหาความรู้อยู่เสมอ
7. มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงาน มีนิสัยรักการทำงาน และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
8. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบ้าน และชุมชน สามารถปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ ในฐานะสมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมในชุมชนรอบ ๆ บ้าน

โครงสร้าง

มวลประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มี 5 กลุ่มประสบการณ์ ดังนี้

- กลุ่มที่ 1 กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์
- กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ไขปัญหาของชีวิตและสังคม โดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี
- กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมนิสัย ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรม เพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี
- กลุ่มที่ 4 กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงาน และความรู้ พื้นฐานในการประกอบอาชีพ
- กลุ่มที่ 5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน

สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ในชั้น ป. 5-6 โรงเรียนอาจเลือกจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะ ในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 หรือเลือกกิจกรรมอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน เช่น ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ทั้งนี้อาจเลือกจัดหลาย ๆ กิจกรรมก็ได้

เวลาเรียน

ตลอดหลักสูตรประถมศึกษา ๖ ปี แต่ละปีการศึกษาควรมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ ๖๖ วันหนึ่งสัปดาห์ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมงหรือ 75 คาบ ซึ่งกำหนดคาบห้คาบละ 20 นาที ทั้งนี้เมื่อรวมแล้วต้องไม่ต่ำกว่า 200 วันและไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง และสำหรับชั้น ป. 5 - 6 นั้น ให้เพิ่มเวลาในการจัดกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน ในกลุ่มประสบการณ์พิเศษอีกไม่ต่ำกว่า 200 ชั่วโมง

อัตราเวลาเรียนของมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ในแต่ละระดับชั้น กำหนดไว้โดยประมาณดังนี้

มวลประสบการณ์	อัตราเวลาเรียนโดยประมาณ					
	ป.1-2		ป.3-4		ป.5-6	
	ร้อยละ	คาบ/ปี	ร้อยละ	คาบ/ปี	ร้อยละ	คาบ/ปี
1. กลุ่มทักษะที่เป็น เครื่องมือการเรียนรู้	50	1,500	35	1,050	25	750
2. กลุ่มสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิต	15	450	20	600	25	750
3. กลุ่มสร้างเสริม ลักษณะนิสัย	25	750	25	750	20	600
4. กลุ่มการงานและ พื้นฐานอาชีพ	10	300	20	600	30	900

รวม	100	3,000	100	3,000	100	3,000
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ	-	-	-	-	-	600

หมายเหตุ เวลาเรียนคาบละ 20 นาที คิดเป็นชั่วโมงละ 3 คาบ

แนวดำเนินการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาตามหลักสูตร ประสบความสำเร็จตามจุดหมายข้างต้น จึงกำหนดแนวดำเนินการไว้ ดังนี้

1. จัดการเรียนการสอนให้ยืดหยุ่นตามเหตุการณ์และสภาพท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นตามความเหมาะสม
2. จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญกับความสนใจ และสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน และให้โอกาสเท่าเทียมกันในการพัฒนาตนเองตามความสามารถ
3. จัดการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงหรือ บูรณาการ ทั้งภายในกลุ่มประสบการณ์ และระหว่างกลุ่มประสบการณ์ที่เพิ่มมากที่สุด
4. จัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ และกระบวนการกลุ่ม
5. จัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงเพิ่มมากที่สุด และเน้นให้เกิดความคิดรวบยอดในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ
6. จัดให้มีการศึกษา ติดตามและแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง
7. ให้ความสำคัญการอบรมด้านจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
8. งานการสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ตามจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ ฯลฯ ควบคู่ไปด้วย
9. จัดสภาพแวดล้อมและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปฏิบัติจริงของผู้เรียน

การวัดผล การประเมินผล และการติดตามผล

การวัดผลและการประเมินผล ตลอดจนการติดตามผลเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนและการจัดคำผู้เรียนได้เรียน หรือเลื่อนชั้นระหว่างปีหรือปลายปี ตามความสามารถของผู้เรียนให้เป็นหน้าที่ ของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนทดสอบเป็นระยะ และหรือทดสอบเมื่อจบแต่ละบทเรียน ตามลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชา ทั้งนี้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการศึกษา

อนึ่ง สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษ จะไม่นับมาเป็นเกณฑ์การตัดสินผลการเรียนแต่เป็นการวัดผลและประเมินผล เพื่อดูความก้าวหน้าจากการทำกิจกรรม

5. หลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

จุดประสงค์

เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ในด้านอนามัย ประชากร การเมือง การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงสภาพ ปัญหา กระบวนการแก้ปัญหาและสามารถนำประสบการณ์เหล่านี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต จึงต้องปลูกฝังให้มีคุณลักษณะ ดังนี้

1. มีความเข้าใจพื้นฐานและปฏิบัติตนได้ถูกต้องในด้านสุขภาพอนามัยทางร่างกาย และจิตใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม
2. มีความรู้และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับสังคม และธรรมชาติ มีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ
3. สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง
4. มีทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และสามารถนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ให้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้
5. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
6. มีความเข้าใจ เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

7. เข้าใจหลักการของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยตระหนักในหน้าที่ ความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานขอบเขตแห่งสิทธิเสรีภาพ
8. มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ความเป็นเอกราชของชาติและเทอดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2534)

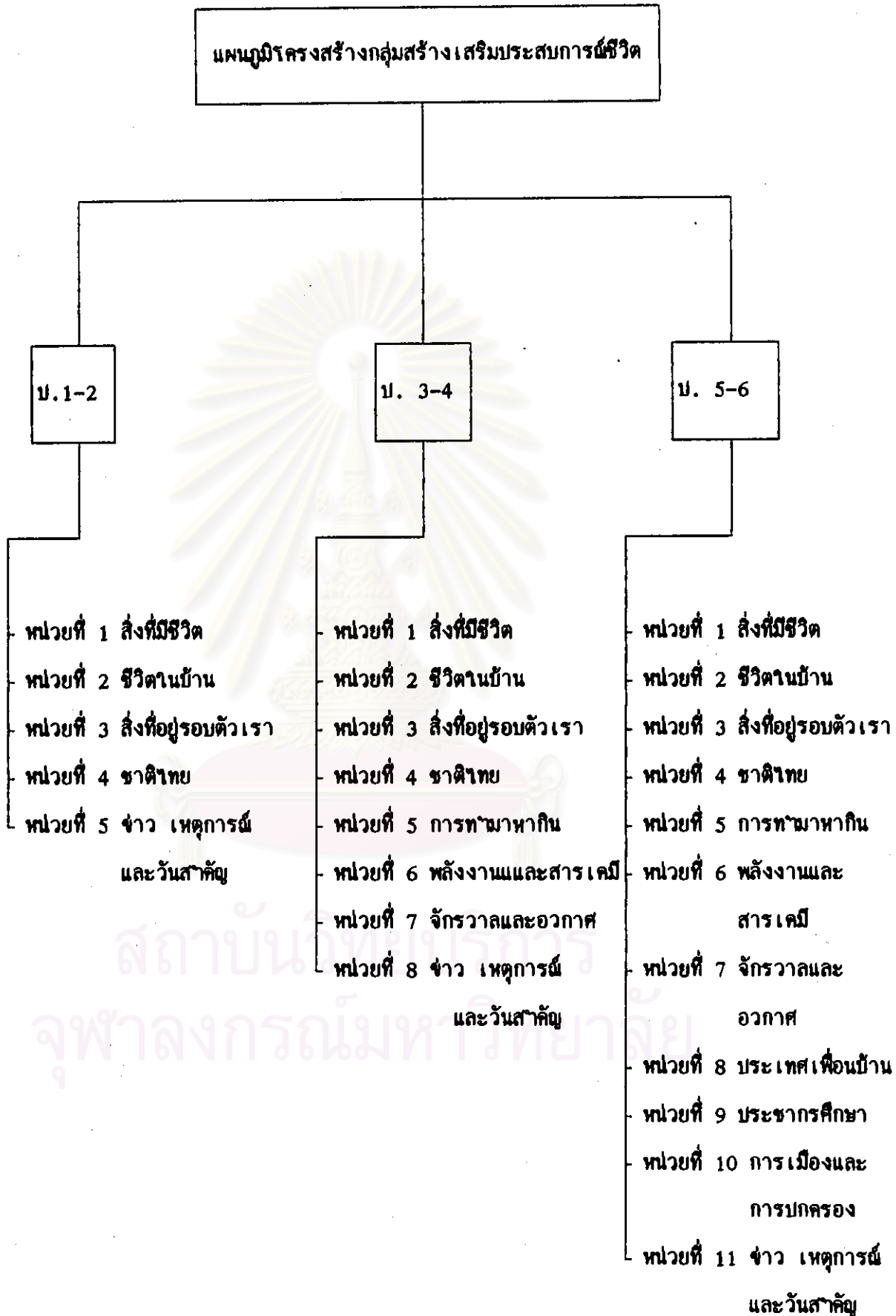
สุมน อมรวิวัฒน์ (2532) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่เป็นเนื้อหา ได้แบ่งลักษณะของชีวิตที่ควรสร้างเสริมไว้ 4 ด้าน คือ

1. ชีวิตที่อยู่รอด มุ่งสร้างประสบการณ์ที่มีผลต่อ สุขภาพอนามัยของผู้เรียน ให้ผู้เรียนรอดพ้นจากโรคร้ายไข้เจ็บ มีพลานามัยสมบูรณ์ แข็งแรงของชาติ
2. ชีวิตที่อยู่ดี มุ่งสร้างประสบการณ์ที่ช่วยทำให้ชีวิตมีหลักฐานมั่นคงขึ้น ให้ผู้เรียนรู้แนวทางการทะนุบำรุง รื้อจัดการผลิต การใช้ การออมทรัพย์ สามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อม มุ่งสร้างความเข้าใจและเจตคติที่จะช่วยทำให้ชีวิตพัฒนาไปด้วยดี ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสังคมมนุษย์
4. ชีวิตที่มีหลักการมุ่งเน้นถึงหลักการในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นสังคมและประเทศชาติ สร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สร้างความมั่นใจและความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองไทย

โครงสร้างและเนื้อหาสาระของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

การกำหนดโครงสร้างและเนื้อหาสาระของหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับผู้เรียนในช่วงอายุระหว่าง 6-11 ปีในโรงเรียนประถมศึกษา ควรคำนึงถึงด้านคุณภาพมากกว่าปริมาณ โดยจัดเนื้อหาสาระที่สำคัญ และทักษะกระบวนการต่าง ๆ ที่จำเป็นและเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตสำหรับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถศึกษาหาความรู้ และเพิ่มพูนประสบการณ์ให้กว้างขวางขึ้นเพียงพอแก่การพัฒนาชีวิตของตนเอง ครอบครัว และสังคม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

หลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้พัฒนาขึ้นตามแนวคิด และแนวทางดังกล่าวข้างต้น โดยจัดทำเป็นหน่วย เริ่มต้นจากตนเองและขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นตามวัยและระดับชั้นดังแผนภูมิโครงสร้างนี้

ทั้งนี้โดยมีเนื้อหาสาระแบ่งออกเป็นหน่วยย่อยต่าง ๆ มีคำอธิบายเนื้อหาสาระของแต่ละหน่วยย่อยที่สอดคล้องกันระหว่าง กิจกรรมหรือทักษะกระบวนการ เนื้อหาและจุดประสงค์ของหน่วยย่อยนั้น ๆ ซึ่งเป็นการอธิบายที่ชี้ชัดลงไปว่าให้เรียนเรื่องอะไร ด้วยวิธีการอย่างไร และเพื่อวัตถุประสงค์อะไร จึงมีลักษณะกระชับรัดกุม ผู้สอนสามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้ง่ายและมองเห็นหลักสูตรได้ทั้งกระบวนการ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจตรงตามเป้าหมาย

เวลาเรียนของหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตกำหนดไว้จากน้อยไปหามากตามระดับชั้นต่าง ๆ ดังนี้

ประถมศึกษาปีที่ 1-2	ชั้นละ	450	คาบ หรือ	150	ชั่วโมง
ประถมศึกษาปีที่ 3-4	ชั้นละ	600	คาบ หรือ	200	ชั่วโมง
ประถมศึกษาปีที่ 5-6	ชั้นละ	750	คาบ หรือ	250	ชั่วโมง

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตควรมีการยืดหยุ่นได้บ้างตามสภาพท้องถิ่น คาบเวลาเรียนสำหรับแต่ละเรื่องควรเหมาะสมกับเนื้อหา ทักษะกระบวนการต่าง ๆ ที่มุ่งฝึกให้สอดคล้องกับวัยและระดับชั้น ความสนใจของผู้เรียน และควรรักษาเวลาให้คุ้มค่าตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ควรให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมการเรียนในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงแต่ฟังการบรรยายหรืออ่านหนังสือจบเล่มเท่านั้น ครูผู้สอนควรระลึกอยู่เสมอว่าการทำให้ผู้เรียนทำกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ก็เพื่อฝึกทักษะกระบวนการ ซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเรียนรู้ขั้นต่อไป ๆ ไปทั้งในแง่ของการศึกษาเพื่อชีวิต การแก้ปัญหา การตัดสินใจ และการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ดังนั้น เวลาเรียนที่กำหนดจึงควรนำมาใช้เพื่อการสร้างประสบการณ์ชีวิตตามความหมายดังกล่าวอย่างแท้จริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

การสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2526) เสนอแนวการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตตามแนวการใช้หลักสูตร พุทธศักราช 2521 ไว้โดยใช้หลักการต่อไปนี้

1. จัดการเรียนการสอนให้เหมือนกับสภาพชีวิตที่เป็นจริง เพื่อให้เด็กนำไปใช้ได้
2. สอนเพื่อนำไปและ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมาที่ดีขึ้น

3. สอนให้เด็กเห็นความสัมพันธ์ และเห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ที่เรียนเพื่อปรับปรุงการเรียนอยู่เสมอ

4. สอนรอยาให้เด็กมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียน ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง สามารถสรุปเป็นความรู้ นำไปใช้ได้

5. สอนโดยเน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าการท่องจำทฤษฎี

6. สอนเพื่อปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีงามต่าง ๆ ให้มีในตัวเด็ก

7. สอนเพื่อปูพื้นฐานทางประชาธิปไตยให้ในตัวเด็ก และสามารถปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดีของชาติ

8. สอนในเรื่องที่เป็นปัญหาจากใกล้ตัวเด็กไปสู่สิ่งที่ไกลออกไป โดยวิธีต่อไปนี้

8.1 การอภิปรายและการซักถาม

8.2 การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

8.3 การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

8.4 การแก้ปัญหา

8.5 การปฏิบัติจริง

วิธีการดังกล่าวนี้จะส่งเสริมให้เด็กคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้เสนอการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่ามีจุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร 2 ประการ คือ

1. การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

2. การจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ เช่น

2.1 ทักษะกระบวนการ 9 ประการ

2.2 กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด

2.3 กระบวนการสร้างความตระหนัก

2.4 กระบวนการปฏิบัติ

2.5 กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

2.6 กระบวนการแก้ปัญหา

2.7 กระบวนการกลุ่ม

2.8 กระบวนการคิดสร้างสรรค์

- 2.9 กระบวนการสร้างเจตคติ
- 2.10 กระบวนการสร้างค่านิยม
- 2.11 กระบวนการเรียนความรู้ความเข้าใจ

การเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน

กระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนให้มีการใช้สื่อการเรียนการสอนอย่างแพร่หลาย และให้มีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนทุกประเภท และทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่องโดยสนับสนุนให้ครูจัดหาผลิตพัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มากที่สุด เพราะการใช้สื่ออย่างหลากหลายจะนำไปสู่การเกิดกระบวนการต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรต้องการ แนวคิดพื้นฐานในการเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน ครูจะต้องศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวคิด ปรัชญา จุดหมาย และโครงสร้างของหลักสูตรอย่างละเอียด เพื่อจะได้มองเห็นทิศทางของหลักสูตรแม่บทอย่างชัดเจนก่อน จึงจะสามารถกำหนดสื่อการเรียนการสอนได้

องค์ประกอบในการตัดสินใจเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน

1. ลักษณะเนื้อหาวิชาของแต่ละกลุ่มประสบการณ์
2. จุดประสงค์ของการเรียนรู้
3. ตัวผู้เรียน
4. สภาพท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมในโรงเรียน

ประเภทของสื่อการเรียนการสอน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ประเภทวัสดุ หมายถึง วัสดุที่เสนอความรู้ โดยตัวของสื่อชนิดนั้นและวัสดุที่ต้องอาศัยสื่อประเภทเครื่องกลไกประกอบ เช่น หนังสือเรียน ตำรา ของจริง หุ่นจำลอง รูปภาพ/แผนภูมิ/แผนที่ แบบบันทึกเสียง วิทยุเทป ฟิล์มภาพยนต์ ฯ
2. ประเภทอุปกรณ์ หมายถึง สื่อทำเป็นตัวกลางในการนำความรู้ถ่ายทอดไปสู่ครูและนักเรียน เช่น เครื่องฉายภาพยนต์ เครื่องฉายภาพเลื่อน เครื่องฉายข้ามศีรษะ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ ฯ
3. ประเภทวิธีการ หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เช่น การสาธิต การแสดงบทบาทสมมุติ การแสดงละคร การศึกษานอกสถานที่ การจัดนิทรรศการ ฯ

สื่อการเรียนการสอนที่เข้าตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. เป็นเอกสารที่เข้าเกี่ยวกับการนำหลักสูตรมาใช้ เช่น หลักสูตร คู่มือหลักสูตร คู่มือการสอน แนวการสอน คู่มือประเมินผลการเรียน คู่มือการจัดบริการแนะแนว ฯลฯ
2. เป็นเอกสารที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น คู่มือครู คู่มือการสอน เอกสารเสริมความรู้สำหรับครู หนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ หนังสืออ่านนอกเวลา หนังสืออ่านเพิ่มเติม หนังสืออุเทศ หนังสือส่งเสริมการอ่าน แบบฝึกหัด ฯลฯ
3. เป็นสื่ออื่น ๆ ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน เช่น สไลด์ ภาพยนต์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผ่นภาพ แผนภูมิ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ สภาพแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2534)

จะเห็นว่า กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นกลุ่มที่ จำเป็นต้องใช้สื่อหลากหลายชนิดเพื่อให้นักเรียนได้เข้าในการปฏิบัติจริง หรือการทดลองปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ ความสามารถในการค้นหาความรู้ด้วยตนเอง คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาได้ สมเจตนาารมณ์ของหลักสูตรจึงควรจัดหาให้ได้อย่างเพียงพอ และเหมาะสม

การวัดผลและการประเมินผลกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

การวัดผล และประเมินผลกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ต้องปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน
  - 1.1 ให้ถือเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนทุกคนที่จะต้องตรวจสอบความรู้พื้นฐาน และทักษะเบื้องต้นของนักเรียนก่อนที่จะสอน
  - 1.2 ในระหว่างเรียนให้ผู้สอนประเมินว่า นักเรียนมีความรู้ ความสามารถตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ในสมุดประจำชั้นหรือไม่

1.3 ให้มีการประเมินผลปลายภาคเรียน ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ทุกภาค เพื่อแจ้งให้ผู้ปกครองทราบ เว้นแต่ชั้น ป.2, 4 และ 6 ไม่ต้องประเมินผลปลายภาคเรียน สุดท้าย เพราะมีการประเมินผลปลายปีอยู่แล้ว

1.4 การประเมินผลให้ใช้เครื่องมือวัดพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้อง และครอบคลุมจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

1.5 จากข้อ 1.4 เมื่อพบว่า นักเรียนคนใดมีข้อบกพร่องในจุดประสงค์ใด หรือ เรื่องใดให้ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของครูผู้สอน และของโรงเรียนที่จะต้องซ่อมเสริมให้

2. การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน

เกณฑ์การตัดสิน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 3 และ 5 จะได้รับการพิจารณา ให้เลื่อนชั้นได้ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

2.1 มีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาเรียนตลอดปี

2.2 ผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำชั้น (ป. 02) ไม่น้อยกว่า ร้อยละ 60 ของจำนวนจุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่เรียนตลอดปี

2.3 สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 จะต้องมียุทธศาสตร์ตามข้อ 2.1 และข้อ 2.2 ของชั้นป. 1, 3 และ 5 และการประเมินผลปลายปี จะต้องได้รับผลการเรียน กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่ระดับ 1 ขึ้นไป

จึงขอสรุปได้ว่า การวัดผลประเมินผลกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กระทำได้หลายวิธีโดยมีเครื่องมือวัด และประเมินที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ให้ตรงจุดประสงค์ที่ต้องการวัด ควรมีการวัดและประเมินทุกขั้นตอนก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียน ทั้งนี้โดยวัดทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

6. ครอบครั

ครอบครัเป็นสถาบันสังคมที่เล็กที่สุดและสำคัญที่สุด เป็นสถาบันมูลฐานซึ่งทำหน้าที่วางรากฐานให้แก่สถาบันอื่น ๆ ในสังคม และมนุษย์ทุกคนจะต้องเกิดจากสถาบันนี้ อาจกล่าวได้ว่าครอบครัเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เรารู้จักตั้งแต่แรกเกิด และมีอิทธิพลต่อพัฒนาการต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งต้องเกิดและรับการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครั เป็นที่รักและต้องการของบิดามารดา จึงจะเจริญเติบโตได้อย่างปกติ ความรัก ความต้องการและความรับผิดชอบในหน้าที่ของบิดามารดาเหล่านี้จะทำให้บุตรได้รับการเอาใจใส่ การถ่ายทอดความรู้ จริยธรรม ค่านิยม และประสบการณ์ที่มีคุณค่าของผู้ใหญ่ ซึ่งทำให้บุตรสามารถปรับตัวและประพฤติตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นการเจริญเติบโตและพัฒนาการของมนุษย์จากวัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ จึงเกิดจากครอบครั และการที่บุคคลจะเจริญเติบโตขึ้นเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั้น ครอบครัต้องทำหน้าที่หลาย ๆ อย่าง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ศิลปกรรม อุดมการณ์และประสบการณ์ต่าง ๆ คือบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของครอบครัที่จะต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อสมาชิกของครอบครัและต่อสังคม

6.1 ความหมายของคำว่า ครอบครั

นักการศึกษา และนักวิชาการหลายคน ได้ให้ความหมายของคำว่า ครอบครัไว้อย่างหลากหลาย แตกต่างกันไป ซึ่งสรุปได้ดังนี้ คือ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2523) ซึ่ง นายเสริม วินิจฉัยกุล เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้ความหมายของครอบครัว่า "ผู้ร่วมครัเรือน คือ สามภรรยาและบุตร" Dictionary of Education ซึ่งมี คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Carter V. Good, อ้างถึงใน มาลินีทองเรืองโรจน์, 2532) ให้ความหมาย ของคำว่า ครอบครั หมายถึง กลุ่มสังคมพื้นฐานเบื้องต้นที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกันด้วยความสัมพันธ์ทางสายโลหิต หรือการแต่งงาน หรือการเลี้ยงดู ซึ่งสอดคล้องกับที่ บุญลือ วันทายนต์ (2522) ให้ความหมายของคำว่า ครอบครั หมายถึง กลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีเพศสัมพันธ์กันแน่นคง และถาวรเพียงพอที่จะเลี้ยงดูกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันสร้างสมาชิกใหม่ และให้การอบรมแก่สมาชิกที่เกิดขึ้นมา ให้สามารถช่วยตนเอง และอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี สุพัตรา สุภาพ (2529) ให้ความหมายของครอบครัเพิ่มเติมว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส โดยทางสายโลหิตหรือโดยการรับเลี้ยงดู (คือเป็นบุตรบุญธรรม)

โดยปกติจะหมายถึง ครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี และภรรยา โดยไม่มีบุตรของตนเองก็ได้ มีการก่อตั้งขึ้นเป็นครอบครัว มีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นสามีและภรรยา เป็นบิดาและมารดา เป็นบุตรชายบุตรหญิง เป็นพี่เป็นน้อง โดยการรักษาวัฒนธรรมเดิม และอาจจะมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่เพิ่มเติมก็ได้

จอห์น ไบซาน และมาวิส ไบซาน (John Biesanz and Mavid Biesanz, อ้างถึงใน รุจี แพรอด, 2531) ได้ให้ความหมายของคำว่าครอบครัวไว้ว่า

ครอบครัวจัดเป็นมูลฐานและสากล เนื่องจากขึ้นอยู่กับความอยู่รอดของทุกสังคม ไม่ว่าที่ใดก็ตาม ครอบครัวจะสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคมในรูปของเด็กเกิดใหม่ และอบรมให้เด็กเหล่านั้นเข้ากับสังคม (Socialize) ได้อย่างดีพอ เนื่องจากเด็กเหล่านี้อาจดำเนินบทบาทต่าง ๆ แทนผู้ใหญ่ (Adult) ต่อไปอีก ตามสถาบันอื่น ๆ ของสังคม และในทางตรงกันข้าม ก็จะก่อตั้งครอบครัวของพวกเขาขึ้น

Burgess และ Locke (1953) ให้คำจำกัดความของ ครอบครัวว่าจะต้องมี ลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ครอบครัวประกอบด้วย บุคคลที่มาารวมกันโดยการสมรส หรือความผูกพันทางสายโลหิต หรือการมีบุตรบุญธรรม การสมรสแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนความผูกพันทางสายโลหิต คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ และลูก

2. สมาชิกครอบครัวเหล่านี้อยู่ร่วมกันภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก สมัยโบราณครัวเรือนหนึ่งจะมีสมาชิก 3-4 คน ซึ่งจำนวนคนปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศพัฒนา ครัวเรือนจะมีขนาดเล็กลง ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูกหนึ่ง หรือสองสามคน หรือไม่มีเลย

3. ครอบครัว เป็นหน่วยของการติดต่อโต้ตอบระหว่างบุคคล เช่น สามี ภรรยา พ่อ แม่ ลูก พี่น้อง โดยสังคมแต่ละแห่งจะกำหนดบทบาทแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละแห่ง ซึ่งหมายความว่า ไม่ใช่เพียงต่างคนต่างกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่ต้องต่างคนต่างมีปฏิริยาเชิงสัมพันธ์ต่อกัน เช่น รักกัน เอาใจใส่ สั่งสอน และมีจิตใจผูกพันกัน เป็นต้น

4. ครอบครัวถ่ายทอดรักษาวัฒนธรรม สมาชิกจะถ่ายทอด และรับแบบของความประพฤติในการปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างสามี ภรรยา ลูก และเพื่อน ผสมผสานกับวัฒนธรรมที่นอกเหนือไปจากครอบครัว ก็จะได้แบบของความประพฤติที่สมาชิกปฏิบัติต่อกันและต่อผู้อื่น

นอกจากนี้ ความหมายของคำว่า "ครอบครัว" ยังมีการแบ่งความหมายตาม นักสังคมวิทยา และนักจิตวิทยาด้วย

ความหมายทางสังคมวิทยา ครอบครัว คือ รูปแบบของการที่บุคคล 2 คนหรือกลุ่มบุคคล สร้างแบบ (Patter) หรือโครงสร้าง (Structure) ของการอยู่ร่วมกัน

ความหมายของนักจิตวิทยา ครอบครัว คือ สถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มีมนุษย์สร้างขึ้น จากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เพื่อเป็นตัวแทนของสถาบันทางสังคมภายนอก ที่จะปลุกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติกับสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมที่มีชีวิตอยู่ดีขึ้นมาในครอบครัว

(พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2530)

จากการให้ความหมายของนักวิชาการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า ครอบครัว คือ หน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด และมีความสำคัญมาก เกิดขึ้นโดยการตกลงหรือยินยอมของฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงที่ต้องการจะใช้ชีวิตร่วมกัน มาอยู่รวมกันโดยการสมรส ทางสายโลหิต หรือการรับ เลี้ยงดูบุตรบุญธรรมก็ได้ มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นสามี ภรรยา พ่อ แม่ กับลูก และญาติอื่น ๆ ตามแบบวัฒนธรรมเดิมของตน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของครอบครัวจะอาศัย ความรักและปรารถนาดีต่อกัน และอาจจะมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่เพิ่มขึ้น ให้การเลี้ยงดู ตลอดจนอบรมสั่งสอนให้สมาชิกเติบโต เป็นคนที่มีคุณภาพของสังคม และมีความรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อความมั่นคงของครอบครัว และการดำรงอยู่อย่างสงบสุขต่อไป

6.2 โครงสร้างและประเภทของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยของเครือญาติ เริ่มด้วยการที่ชายหญิงคู่หนึ่งร่วมกันตั้งหน่วยขึ้นมา ขึ้นในสังคม โดยการสมรส บุคคลทั้งสองมีความผูกพัน และความรับผิดชอบร่วมกันหลายอย่าง

ครอบครัวอาจอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ครอบครัวในสังคมต่าง ๆ ย่อมมีโครงสร้าง และลักษณะแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจแบ่งเป็นประเภทของครอบครัว ได้ดังนี้

1. ครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขนาดเล็ก (Nuclear Family) คือครอบครัว ที่ประกอบ บิดา มารดา และบุตร ซึ่งอาจรวมถึงบุตรบุญธรรมด้วย เป็นครอบครัวที่แยกออกมา เป็นอิสระจากครอบครัวเดิม ขนาดครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับจำนวนบุตรที่กำเนิดขึ้นภายในครอบครัวนั้น ส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กจำนวนสมาชิกไม่มากนัก สมาชิกสร้างความสัมพันธ์กันได้สะดวก ครอบครัวประเภทนี้มักพบในครอบครัวสมัยใหม่ หรือที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง ในปัจจุบันครอบครัวประเภทนี้

มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น ข้อดีของครอบครัวเดี่ยว คือ ทำให้เกิดความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง สะดวกในการย้ายถิ่นฐาน แต่ขณะเดียวกันระบบของการช่วยเหลือมีน้อย เพราะจะไม่มีญาติผู้ใหญ่ หรือบุคคลอื่น ๆ ร่วมอยู่ด้วย จึงเป็นหน่วยที่แตกสลายง่ายไม่พึงปรารถนา และอาจเกิดความหว้าเหว่ หรือขาดความอบอุ่นได้

2. ครอบครัวขยายหรือครอบครัวขนาดใหญ่ (Extended Family) คือครอบครัวที่อยู่ร่วมกันหลายช่วงอายุ เช่น มีบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกหลาน บุคคลจะอยู่ในครอบครัวตลอดไปไม่มีเวลาจำกัด ไม่มีการแยกออกมาตั้งครอบครัวใหม่ถึงแม้จะมีงานทำและมีครอบครัวของตนเองแล้ว สมาชิกได้รับการเลี้ยงดูร่วมกัน มีจำนวนสมาชิกมากกว่าครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวประเภทนี้มักพบในสังคมชนบท ข้อดี ของครอบครัวขยาย คือ มีความผูกพันรักใคร่ เอื้ออาทรต่อกัน ครอบครัวมีระบบความช่วยเหลือที่ดี แต่จากจำนวนสมาชิกที่มากอาจทำให้เกิด ความสับสนวุ่นวาย ในการดำเนินชีวิต หรือเกิดความขัดแย้งได้ง่าย

3. ครอบครัวที่มีบิดาหรือมารดาฝ่ายเดียว (Single Parent Family) ครอบครัวประเภทนี้มีลักษณะเหมือนครอบครัวเดี่ยว คือ มีบุคคลในสองช่วงอายุอยู่ด้วยกันต่างกันแต่ฝ่ายเดียว เช่น บิดาคนเดียวหรือมารดาคนเดียว ครอบครัวประเภทนี้มักเกิดจากการสูญเสียชีวิตของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือเกิดจากการหย่าร้าง ปัญหาที่อาจมี คือ เด็กมักขาดความอบอุ่น ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เหลือมาได้เป็นตัวแทนที่ดี

4. ครอบครัวผสม (Blended Family) หมายถึง การรวมกันของครอบครัวที่มีบิดาหรือมารดาฝ่ายเดียว เช่น เกิดการสมรสใหม่หลังจากที่ได้หย่าร้าง หรือคู่สมรสเสียชีวิตไปแล้ว ครอบครัวผสมมีหลายแบบ บางครั้งจะมีลักษณะโครงสร้างของครอบครัวสับสนได้ เพราะมีการรวมกันของบุตรที่เกิดขึ้นมาก่อนของแต่ละฝ่าย เช่น ลูกที่ติดบิดามารดา ต้องมาอยู่ร่วมกับลูกที่เกิดใหม่ ซึ่งอาจเป็นบ่อเกิดแห่งความขัดแย้งได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.3 การทำหน้าที่ของครอบครัว

แนวคิดเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครอบครัวนั้น ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้า และกำหนดแนวทางในการอธิบายถึงหน้าที่ของครอบครัวไว้หลายแนวทาง ดังเช่น

Kingsley Davis (1955) ได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ของครอบครัว ในแง่ของสังคมวิทยา โดยอธิบายว่าหน้าที่ที่ครอบครัวในทุกสังคมต้องปฏิบัติ คือ

1. การสร้างสมาชิกใหม่ของครอบครัว (Reproduction) อันเป็นการสืบพันธุ์มนุษยชาติ ให้มีการดำรงอยู่ในสังคม
2. การคุ้มครองเด็กที่เกิดมาให้เติบโตขึ้นในสังคม (Maintenance) นั่นคือ จะต้องให้การดูแล เลี้ยงดู คุ้มครองเด็กที่เกิดมาให้มีชีวิตรอดเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป
3. การกำหนดสถานภาพของบุตรที่เกิดมา (Placement)
4. การให้บุตรได้เรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมในสังคมนั้นได้ (Socialization) ซึ่งเป็นการฝึกอบรมแก่สมาชิกใหม่ของครอบครัวที่จะเข้ามารับบทบาทในสังคมสืบต่อไป

ในแง่ความคิดของ สุภัตรา สุภาพ (2529) ที่กล่าวว่า หน้าที่ที่สำคัญของครอบครัวคือ

1. สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ที่สมดุลกับทรัพยากรภายในประเทศ
2. บำบัดความต้องการทางเพศ โดยออกมาในรูปของการสมรส
3. เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้น เพื่อดำรงอยู่ในสังคมตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโตใหญ่ ซึ่งหน้าที่สำคัญมากต่อระบบพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจของเด็ก โดยครอบครัวจะเป็นสถานที่เลี้ยงดูเด็กให้เป็นคนที่เจริญเติบโตโดยสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่
4. ให้การอบรมสั่งสอนแก่เด็กให้รู้จักระเบียบของสังคม โดยครอบครัวจะเป็นแหล่งให้การอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุดและตลอดเวลา
5. กำหนดสถานภาพของบุคคลนั้น ๆ
6. ให้ความรักและความอบอุ่นจะทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความปลอดภัย และมีกำลังในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ดูวัล (อ้างใน รัฐนิบล เศรษฐภูรินทร์, 2531)ยังอธิบายถึงหน้าที่ของครอบครัวว่า คือ

1. ให้การดูแลทางด้านสรีรภาพ เช่น เป็นผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่ ได้รับอาหาร มีที่พักอาศัย ได้รับเครื่องนุ่งห่ม ได้รับการดูแลเมื่อเจ็บป่วย
2. เป็นแหล่งพักพิงทั้งทางร่างกายและจิตใจ ครอบครัว เป็นแหล่งที่มีรายได้ รายจ่าย มีการซื้อสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีที่พักผ่อนหย่อนใจ ครอบครัวเป็นที่พักพิงทางจิตใจ เช่น เป็นที่ให้ความรักและความอบอุ่น เป็นปอเกิดของการเคารพนับถือ และมีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ร่วมกัน
3. มีการแบ่งหน้าที่กันในการทำงาน ครอบครัวควรมีหน้าที่จัดแบ่งว่าใครจะเป็นผู้หารายได้ ใครเป็นผู้ดูแลทำความสะอาดบ้าน ใครเป็นผู้ดูแลบุตรหรือสมาชิกอื่น ๆ
4. ทำให้บุคคลในครอบครัวได้มีการสังสรรค์ร่วมกันทางสังคม ครอบครัวมีหน้าที่ทำให้สมาชิกรู้จักควบคุมความโกรธอย่างเหมาะสม รู้จักระบายออกโดยการพูดคุยร่วมกัน
5. ทำหน้าที่ผลิตสมาชิกใหม่ของครอบครัว ครอบครัวควรมีการวางแผนการให้กำเนิดบุตรตามความเหมาะสม ทำการเลี้ยงดูบุตร ให้การศึกษาให้ความรัก ให้บุตรมีอิสระและมีเสรีภาพตามสมควร
6. ครอบครัวควรรักษาไว้ซึ่งความมีระเบียบวินัย มีขอบเขต มีการบริหารที่ดิน ครอบครัว การมีระเบียบวินัยในครอบครัวจะทำให้ทุกคนอยู่กันอย่างมั่นคง
7. ครอบครัวต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ครอบครัวควรติดต่อสร้างสัมพันธ์กับทางโรงเรียน ทางวัด สถานที่ทำงาน หรือแหล่งสังคมอื่น ๆ เพื่อจะได้รับความช่วยเหลือเมื่อเกิดความจำเป็น
8. ครอบครัวควรมีแรงจูงใจ และมีศีลธรรมจรรยา ครอบครัวควรมีหน้าที่สร้างแรงจูงใจ มีการส่งเสริมสนับสนุนให้รางวัลสมาชิกตามความเหมาะสม เมื่อนำไปสู่ความสำเร็จต่าง ๆ ครอบครัวควรฝึกบุตรให้มีความซื่อสัตย์ มีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน ครอบครัวควรเป็นแหล่งที่ทำหน้าที่ทุกคนได้รับการตอบสนอง ความต้องการอย่างเหมาะสม และเมื่อต้องเผชิญภาวะวิกฤตที่รุนแรง ครอบครัวควรเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับอุปสรรค และแก้ปัญหาพร้อมกันได้

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดของ นักจิตวิทยา เช่น บูดอง บูดองยาน (2518) ได้แยกหน้าที่ของครอบครัวไว้ดังนี้

1. บำบัดความต้องการในความเป็นทางเพศ (Sexual Gratification) เป็นหน้าที่ที่จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางเพศของสังคม ซึ่งต้องเป็นหน้าที่ ที่มีการเร้าและการตอบสนองทางเพศที่ชายและหญิงผู้เป็นสามีภรรยาจะพึงมีต่อกัน

2. ให้ความรัก ความอบอุ่น และความมั่นคง หรือเสถียรภาพทางใจแก่สมาชิกทุกคน (Affection and Security) เป็นหน้าที่ที่จัดขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน และกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพราะถือว่าครอบครัวมีอิทธิพลที่ก่อให้เกิดความรักความอบอุ่น และความมั่นคง หรือเสถียรภาพทางใจที่มีต่อกันและกัน ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับสมาชิกของครอบครัวในแต่ละครอบครัว

3. ให้นำบุคคลแสดงออกซึ่งตัวของตัวเอง หรือเอกลักษณ์ของตัวเอง (Egoistic Expression of Identification) ตามหน้าที่ทางจิตวิทยาแล้วถือว่า ครอบครัวก่อสภาพการ แสดงออกของบุคคลในสังคม ตามแบบฉบับที่ได้รับอิทธิพลจากครอบครัว แล้วนำไปแสดงให้ปรากฏในที่อื่น ๆ เข้าทำนองเป็นตัวสืบต่อ

ยังมีแนวคิดของ บูดอง วันทายนต์ (2522) จริญ พรหมอยู่ (2522) และ ทวีร์ สมี ธนาคม (2524) ที่มีการสรุปหน้าที่และความสำคัญของครอบครัวสอดคล้องกัน สรุปได้ดังนี้

1. ควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศ ครอบครัวเป็นสถานที่แสดงออกของความสัมพันธ์ทางเพศที่สังคมยอมรับ
2. ให้ความนิโคบุตร เพื่อช่วยให้สังคมยังคงมีอยู่สืบต่อไป
3. เลี้ยงดูและป้องกันอันตรายให้เด็ก เพื่อให้เด็กได้เจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่
4. อบรมให้เด็กได้เรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคม เพื่อให้สมาชิกใหม่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี รู้จักคบหาสมาคม ทำงานร่วมกับผู้อื่น ปะทะสังสรรค์กับผู้อื่นตามบรรทัดฐานของสังคม
5. กำหนดสถานภาพ ตำแหน่งหน้าที่ให้กับสมาชิกใหม่ตั้งแต่แรกเกิด และช่วยหาตำแหน่งหน้าที่อื่น ๆ ในสังคมให้ตามโอกาส

6. ให้ความรัก ความอบอุ่น ซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ประการหนึ่ง และครอบครัวจะสามารถจะสร้างขึ้นมาได้ไม่ยาก เนื่องจากสมาชิกมีความใกล้ชิดกัน อยู่ร่วมกันเป็น กิจกรรมสัมพันธ์กันเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยช่วยให้สามารถมีอารมณ์และสภาพจิตใจที่สมบรูณ์

7. หน้าที่ทางเศรษฐกิจโดยครอบครัว จะจัดหาสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อการกินการอยู่ของสมาชิกในครอบครัว และเป็นผู้ผลิตสิ่งของให้แก่สังคมด้วยานบางครั้ง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ครอบครัวเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของสังคม หรือเป็นโลก เล็ก ๆ ของสมาชิกาหมู่ ซึ่งมีทั้งหน้าที่ทางตรงและทางอ้อมพร้อม ๆ กัน คือ การทำให้กำเนิด สมาชิกาหมู่ การอบรมเลี้ยงดูให้สมาชิกาหมู่นั้นเติบโต การสนับสนุน ช่วยเหลือ ถ่ายทอด หรือ บล็อกฝังจริยธรรม ค่านิยมต่าง ๆ รวมทั้งกฎระเบียบของสังคม พร้อมกันนั้นครอบครัวก็ยังมีหน้าที่จะต้องสนับสนุน ช่วยเหลือและให้ความร่วมมือแก่สถานบันต่าง ๆ ในสังคมให้ทำหน้าที่ได้สมบรูณ์ยิ่งขึ้น เพื่อให้สมาชิกของครอบครัวได้เติบโตขึ้นเป็นคนที่มีคุณภาพ และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การที่สมาชิกของครอบครัวจะเป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพ หรือสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขนั้น จึงขึ้นอยู่กับครอบครัวเป็นสำคัญ

6.4 ลักษณะของครอบครัวที่ดี (พัทยา สายชู, 2526) คือ

1. การได้เสียเป็นสามัคคีรักกันโดยเกิดจาก ความรัก และความสมัครใจของ ทั้งสองฝ่าย ซึ่งก็จะสามารถสร้างความสุขให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวได้
2. ลักษณะครอบครัวที่สามารถรักใคร่กัน ห่วงใยกันทุกสิ่งทุกอย่างของกันและกัน
3. ลักษณะครอบครัวที่สามารถช่วยกันทวงหาเลี้ยงชีพ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ในการหารายได้
4. ลักษณะครอบครัวที่สามารถรับผิดชอบในบทบาท และหน้าที่ของตนเอง
5. ลักษณะครอบครัวที่สามารถยับยั้งหรือแก้ไขรื้อซึ่งกันและกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดทำผิดพลาดบกพร่อง ต้องตักเตือนแนะนำกันด้วยความหวังดี และฝ่ายที่บกพร่องต้องยอมรับและ แก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง
6. ลักษณะครอบครัวที่สามารถปรึกษาหารือกันไว้วางใจกันไม่บิดบังกันในเรื่อง ที่เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว ต้องปรึกษาหารือกันในด้านเรื่องทุกอย่างของครอบครัว

7. ลักษณะครอบครัวที่สามีภรรยาต่างช่วยกันเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนลูกทั้งทางกายและทางใจ ไม่ปล่อยปละละเลยทั้งยามดีและยามชั่ว ให้ลูกได้รู้ในสิ่งที่ควรรู้ควรทำอันเหมาะสมกับเพศและวัย เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก

8. ลักษณะครอบครัวที่พ่อและแม่ต้องมีความอดทน และรู้จักให้อภัยแก่ลูก ในยามที่ลูกอาจจะยังไม่เข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตน

9. ลักษณะครอบครัวที่สามีภรรยา จะต้องปฏิบัติตนต่อญาติของอีกฝ่ายเหมือนเป็นญาติของตนเองเสมอ

ดังนั้น ลักษณะครอบครัวที่ดี ก็คือ ลักษณะครอบครัวที่บิดามารดา หรือมีเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอด อบรมสั่งสอนจริยธรรมที่เหมาะสมแก่บุตร ทั้งทางตรงและทางอ้อม พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีให้บุตรได้ยึดถือปฏิบัติต่อไป กล่าวคือ ลักษณะครอบครัวที่สามีภรรยา หรือ บิดามารดาต่างมีความรับผิดชอบ และสามารถปฏิบัติในบทบาทหน้าที่ของตนเองได้ดีที่สุด

6.5 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว

อานนท์ อภาภิรมย์ (2529) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว พอสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวในอัตราที่สูง จึงทำให้สมาชิกของสังคมไทยต้องต่อสู้กับชีวิตทุกรูปแบบ ทั้งในด้านการศึกษา การอาชีพ ความมั่นคงของสถานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสมาชิกครอบครัวมุ่งแสวงหาให้ได้มาซึ่งดังกล่าวข้างต้น จนทำให้ดูเหมือนหนึ่งว่าสมาชิกของครอบครัวมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น

2. ปัจจัยทางการเมือง ที่ยึดถืออุดมการณ์ประชาธิปไตย ทำให้สมาชิกของสังคมไทยได้รัเสรีภาพและความเสมอภาค และในขณะที่เคยชินกับกบฏเกิดความรู้สึกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมานั้น เป็นขวากหนามหรือก้ำพังกั้นเสรีภาพและความเสมอภาคของตน รูปแบบของครอบครัวไทยจะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป คือ ชายและหญิงจะมีเสรีภาพและความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการตัดสินใจต่าง ๆ ในครอบครัว (Equalitarian Family)

3. ปัจจัยทางสังคม จะเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและรูปแบบของครอบครัวไทย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยดั้งเดิม ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมเกษตรกึ่งสังคมอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม อันเป็นปัจจัยที่ทำให้

- 1) คนที่อยู่ในวัยทำงานในชนบทมุ่งหน้าอพยพเข้าไปอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่
- 2) เยาวชนในชนบทต้องย้ายถิ่นไปศึกษาตามเมืองใหญ่ ๆ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว จะเปลี่ยนวิถีชีวิตของครอบครัวไทยที่เคยอยู่ร่วมกันและรักถิ่นที่อยู่อาศัย ต้องแยกย้ายถิ่นไปทํามาหากินและเพื่อการศึกษา อนึ่งค่านิยมของสังคมไทย ในเรื่องความโก้เก๋ ความหรูหรา และความสะดวกสบาย จะส่งผลกระทบต่อเอกภาพและความมั่นคงของครอบครัวไทยที่เคยมีมา เป็นเวลาช้านาน

นอกจาก อานนท์ อภาภิรมย์ แล้วก็ยังมีนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ได้พูดถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว คือ ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ (2522) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งภายในครอบครัว คือ

1. ทางด้านส่วนตัว (Personal Conflicts) เกิดจากสามีภรรยาที่มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับค่านิยม อารมณ์ บทบาท เพศสัมพันธ์ การมีลูก เป็นต้น

2. ทางด้านสังคม (Social Conflicts) เนื่องจากครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทางสังคม มีผลกระทบกระเทือนที่ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัวได้ดังนี้ คือ เศรษฐกิจ เช่น ความแตกต่างในสถานภาพทางเศรษฐกิจ ความยากจนและการว่างงานอาชีพ ผู้สาว และอบายมุข เป็นต้น

จากนักวิชาการที่ได้กล่าวมาถึง ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งที่ทำให้สถาบันครอบครัวนั้นไม่มั่นคงและเปลี่ยนแปลงไป คือจากครอบครัวที่มีความมั่นคง มีเอกภาพ และมีความสมบูรณ์ในฐานะที่เป็นสังคมที่เล็กที่สุดในสมัยก่อน กลายมาเป็นครอบครัวไทยที่ขาดความมั่นคง หรือมีลักษณะครอบครัวที่แตกแยก

6.6 ปัญหาครอบครัวที่ขาดความมั่นคง

มีนักวิชาการได้ทําการศึกษา ลักษณะครอบครัวที่เกิดปัญหาและขาดความมั่นคงไว้หลายท่าน เช่น รัชณี ลาขรจรณ์ (2525) ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ทำให้เกิดลักษณะครอบครัวที่มีปัญหา ได้แก่

1. ลักษณะครอบครัวที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ รายได้ต่ำ ามเพียงพอที่จะเลี้ยงดูคนในครอบครัวให้เป็นปกติสุข และไม่มีเงินออม ภรรยาต้องออกหารายได้ซึ่งทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น ลูกไม่มีคนดูแลอาจต้องทิ้งไว้กับคนเลี้ยง หรือญาติผู้ใหญ่ที่อาจไม่มีความรู้ในเรื่องการดูแลเด็ก บางครอบครัวส่งลูกไปสถานรับเลี้ยงเด็ก หรือให้เข้าโรงเรียนตั้งแต่ก่อนเกณฑ์ ทำให้เด็กมีโอกาสดูแลเชื่อ เจ็บป่วย หรือเติบโตอย่างไม่มีคุณภาพ ครอบครัวมีความต้องการสิ่งต่าง ๆ มากขึ้นโดยไม่พิจารณาฐานะของตน จึงทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น
  2. ลักษณะครอบครัวที่มีพ่อแม่ไม่มีเวลาเอาใจใส่ลูกอย่างเต็มที่ เกิดปัญหาสุขภาพอนามัย และความหย่อนยานในเรื่องการอบรมเลี้ยงดู เด็กขาดที่ปรึกษาจึงถูกชักจูงไปในทางที่ผิดได้ง่าย
  3. ลักษณะครอบครัวที่มีลูกมากเกินไปกำลังที่จะเลี้ยง เพราะค่านิยมในเรื่องการมีครอบครัวใหญ่ หรือเพราะขาดความรู้ในเรื่องการคุมกำเนิด จึงเกิดปัญหาเกี่ยวกับการสนองตอบความต้องการที่จำเป็นทั้งทางร่างกายและจิตใจ
  4. ลักษณะครอบครัวที่มีสมาชิกขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และขาดความอดทนแก้ปัญหาชีวิตที่เกิดขึ้น เชื่อมั่นในการตัดสินใจของตนเอง และใช้การหย่าร้างแก้ปัญหามากขึ้น จึงเป็นปัญหากับบุตรต่อไป
  5. ลักษณะครอบครัวที่มีความผูกพันในครอบครัวน้อยลง ความสนใจเบี่ยงเบนออกไปนอกครอบครัวมากขึ้น วิธีการแสวงหาความรู้ใหม่ ทำให้เยาวชนให้ความสำคัญแก่พ่อแม่ลดลง
  6. ชายหญิงมีเสรีภาพในเรื่องเพศมากขึ้น และถึงแม้กฎหมายครอบครัวจะกำหนดให้การสมรสเป็นเรื่องของชาย 1 หญิง 1 แต่คนจำนวนมากยังใช้สิทธิและเสรีภาพแก่ชายในเรื่องเพศมากกว่าหญิง ค่านิยมในเรื่องความสามารถในการหาเลี้ยงของชาย อาจเป็นข้อยกเว้นให้มีภรรยามากกว่า 1 และมีค่านิยมในเรื่องพรหมจรรย์ของหญิงลดลง จึงทำให้เกิดการประพฤติผิดทางเพศ การนอกใจคู่สมรส การมีลูกนอกสมรส และการทำแท้งที่มีอยู่มากมายในสังคมปัจจุบัน
- นอกจากนี้ กองวิชาการ กรมประชาสงเคราะห์ (2533) ได้เสนอความคิดเห็นที่สอดคล้องกับ รัชณี ลาชโรจน์ ถึงลักษณะครอบครัวที่มีปัญหาหรือแตกแยก ว่า

1. โครงสร้างของครอบครัวไทยจากลักษณะครอบครัวขยาย เปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ในการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน และทำให้เกิดบุตรหลานในครอบครัวขาดแบบอย่างที่ดีในการเรียนรู้ตามลักษณะของกระบวนการทางสังคม (Socialization) ในกรณีที่มีบิดามารดาต้องไปประกอบอาชีพนอกบ้านและฝากเด็กไว้กับพี่เลี้ยง หรือลูกจ้างในบ้านที่ยังไม่มีคุณภาพเพียงพอ

2. สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ บีบบังคับให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงาน นอกบ้าน บทบาทของผู้เป็นมารดาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในการรับผิดชอบดูแลกิจกรรมของบุตร หลานภายในครอบครัว ตลอดจนการอบรมเลี้ยงดูลูกเป็นสำคัญ ปัจจุบันมารดาไม่สามารถกระทำ บทบาทหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวได้ดีเท่าที่ควร

3. ครอบครัวไทยส่วนใหญ่ยังเป็นครอบครัวที่ขาดความมั่นคงในหลาย ๆ ด้าน เช่น

3.1 ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวไทยส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจนมีรายได้อาจไม่สัมพันธ์ กับค่าครองชีพที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาหรือปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ ครอบครัวขาดความมั่นคง ขาดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ ของความเป็นพ่อแม่ และเป็นคู่สมรส ที่ดีต่อกัน

3.2 ด้านสติปัญญา ความสามารถพื้นฐานและความไม่รู้ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐาน ที่มีบทบาทร่วมผลักดันให้ครอบครัวตกอยู่ในสภาพปัญหาต่าง ๆ หนักหน่วงขึ้น เช่น บิดามารดาขาด ความรู้ที่เหมาะสม ในบทบาทที่ถูกต้องของผู้นำครอบครัว ขาดความรู้ในเรื่องพัฒนาการและการ เลี้ยงดูเด็กแต่ละช่วงวัย ขาดความรู้ในการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดที่ถูกต้อง

4. ครอบครัวไทย จะมีค่านิยมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมบริโภค และลักษณะนิยม วัตถุ เป็นปัจจัยเอื้ออำนวยที่ดึงดูดผู้ใหญ่มองและเด็กในครอบครัวมุ่งแสวงหา และตอบสนองความต้องการของตนเองทางวัตถุมากกว่าการคำนึงถึงความสุจริตใจ และสายสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมา ดังนี้

4.1 จริยธรรมในสังคมลดต่ำลง คนในสังคมมุ่งแสวงหาการตอบสนองตนเอง มากขึ้น ทุกอย่างจะต้องเป็นผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ นั่นคือ สิ่งที่คนในสังคมปัจจุบันต้องการ โดยจะไม่คำนึงถึงความผูกพัน ความรับผิดชอบที่ตนเองมีต่อครอบครัวและสังคม

4.2 สภาพวัฒนธรรมและค่านิยม การสร้างครอบครัวใหม่เปลี่ยนแปลงไปโดย การรับและเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตก อย่างไม่มีการใช้วิจารณญาณ ความสัมพันธ์ทางเพศในหมู่ วัยรุ่นและวัยรุ่นสาว จะละเมิดเกินขอบเขตที่เหมาะสมประกอบกับการขาดความรู้ในการป้องกัน ตนเอง ก่อให้เกิด ครอบครัวที่ตั้งขึ้นโดยบังเอิญ หรือ บิดามารดาออกสมรส

4.3 ครอบครัวมีการหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น และแนวโน้มอนาคตจะเพิ่มขึ้น เรื่อย ๆ จากสถิติอัตราการหย่าร้างของคู่สมรสที่ทำการจดทะเบียนแล้วหย่า ที่ทางกองทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มีจำนวนเพิ่มขึ้นมาในแต่ละปี

ดังนั้น ลักษณะครอบครัวที่มีปัญหาแตกแยกนั้น ก็คือ ลักษณะของบ้านแตก บิดามารดา หย่าร้างกัน หรือลักษณะครอบครัวที่มีบิดามารดาไม่มีความเข้าใจในความสัมพันธ์ของตน ไม่มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมในหลาย ๆ ด้านของเด็กในอนาคต

7. ชุมชนเมือง

7.1 ลักษณะพื้นฐานของชุมชนเมือง แบ่งออกเป็น

1. ชุมชนเมืองในทัศนะของนักสังคมวิทยา

ชุมชนเมืองตามการรับรู้ของคนทั่วไป เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก เป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และความทันสมัยต่าง ๆ ในด้าน สังคมวิทยานั้นได้กล่าวถึงเมืองว่า จะต้องมิลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ด้านประชากรและนิเวศวิทยา ชุมชนเมืองเป็นแหล่งชุมนุมประชากรที่มี ขนาดใหญ่ มีความหนาแน่นสูง และประชากรมีความหลากหลาย หรือต่างแบบกันทั้งด้านเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรม นักสังคมวิทยาสรุปแนวโน้มประชาเมือง ที่น่าสนใจ คือ ประชากรในเมืองมี อัตราเพิ่มสูงซึ่งไม่มีความสัมพันธ์กับการเพิ่มตามธรรมชาติ อัตราการเพิ่มประชากรสุทธิเกิดจาก การย้ายถิ่นมากกว่าการเพิ่มตามธรรมชาติ องค์ประกอบของประชากรมีลักษณะแตกต่างกับชนบท คือ มีอัตราส่วนคนรุ่นหนุ่มสาวสูงขึ้นแทนคนรุ่นเก่า อัตราส่วนระหว่างเพศแตกต่างกันบ้างในแต่ละ ภูมิภาค แต่เป็นการชั่วคราวทั้งนี้ขึ้นกับความต้องการแรงงานในภาคเศรษฐกิจของชุมชนนั้น ประชากรส่วนใหญ่มีความพอใจในวิถีชีวิตในเมือง

2) ด้านการประกอบอาชีพ ประชากรจะมีอาชีพเกี่ยวกับการค้า พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และบริการ ลักษณะอาชีพเช่นนี้ต้องการคนที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะอย่าง ดังนั้นคนที่เข้าสู่งานอาชีพจึงต้องได้รับการฝึกฝนมาโดยเฉพาะ ระบบการจัดคนเข้าทำงานมีการ แบ่งงานกันทำตามความสามารถ ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ ผลตอบแทนจากการทำงาน คือ รายได้ ลักษณะการประกอบอาชีพในชุมชนเมือง ทำให้ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมผู้บริโภค มากกว่าหน่วยผลิต เพราะสมาชิกในครอบครัวที่ยังไม่ถึงวัยทำงานไม่สามารถช่วยเหลือครอบครัว ในการผลิตอาหาร แต่กลับเป็นภาระครอบครัวที่จะต้องจัดหาอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและการศึกษา การมีงานทำจึงมีความสำคัญมาก สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง เพื่อให้มีรายได้สำหรับการแลก

เปลี่ยนสินค้าอุปโภคและบริโภคที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต สภาพเช่นนี้แตกต่างไปจากสังคมชนบท เพราะครอบครัวในชนบทยังเป็นทั้งหน่วยผลิต และหน่วยบริโภคในตัว คนในชุมชนชนบทส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม สมาชิกในครอบครัวสามารถช่วยเหลือแบ่งเบาภาระในการประกอบอาชีพได้ ผลผลิตที่ได้สามารถเก็บไว้เป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือน และอีกส่วนหนึ่งเก็บไว้จำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งจำเป็น

3) ด้านบริการพื้นฐาน ชุมชนเมืองจะต้องจัดให้มีบริการพื้นฐานซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อกิจกรรมทาง อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน บริการเหล่านี้ ได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา การสื่อสาร การคมนาคม การขนถ่ายสิ่งปฏิกูล บริการทางการศึกษา และบริการทางสุขภาพ เป็นต้น สำหรับในชนบทนั้น บริการดังกล่าวยังไม่ทั่วถึง

2. ชุมชนเมืองในทัศนะอื่น

นอกจากลักษณะสำคัญดังกล่าวข้างต้นที่ใช้ในการกำหนดความเป็นเมืองแล้ว ชุมชนเมืองยังมีลักษณะเด่นอื่น ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ สังคมเมืองสมัยใหม่ มีแนวโน้มการจัดปัจจัยในระบบ เศรษฐกิจคล้ายคลึงกันเพราะมีการรับและยืมวัฒนธรรมระหว่างกัน ปัจจัยที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจ ประกอบด้วย แรงงาน เทคโนโลยีที่เหมาะสม ทุน ระบบกฎหมาย สิทธิในทรัพย์สินของบุคคล และสังคม และเครื่องมือแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจ เช่น เช็ค ตราห์ สัญญา หุ้น และ พันธบัตร เป็นต้น นอกจากนี้สังคมเมืองมีการจัดองค์กรเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ

1. ระบบรวมกลุ่มในอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ เพื่อเป็นศูนย์กลางรวบรวมและผสมผสานทรัพยากร สิ่งอำนวยความสะดวก และทักษะความรู้ต่าง ๆ ในด้านการผลิต การตลาด และการบริการ ซึ่งเป็นวิธีที่เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและธุรกิจ

2. สื่อหรือช่องทางในการแจกจ่ายสินค้า และบริการรูปแบบต่าง ๆ

3. ห้างสรรพสินค้า (Department store) เป็นตลาดศูนย์กลางสินค้าของชุมชนเมือง

4. ร้านค้าที่ขายสินค้าจำเป็นทั้งหลายคล้ายห้างสรรพสินค้า แต่ขนาดเล็กกว่าหรือที่เรียกว่า ร้านค้าลูกโซ่ (The chain store) ลักษณะที่สำคัญของร้านค้าประเภทนี้คือ ราคาสินค้าถูก นวัตกรรมบริการตนเองมาใช้กับลูกค้าเพื่อให้ลูกค้ามีเสรีภาพในการเลือก

5. การใช้ระบบสื่อสารโทรคมนาคมที่ทันสมัยและรวดเร็วในการกระจายสินค้าและบริการ เช่น ในการสั่งซื้อทางโทรศัพท์ การสั่งซื้อทางจดหมาย เป็นต้น
6. ตัวแทนโฆษณา ได้แก่ บริษัทผู้ประกอบธุรกิจโฆษณาต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จักผลิตภัณฑ์กว้างขวางขึ้น
7. การรวมกลุ่มของบุคคลอาชีพต่าง ๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนในระบบเศรษฐกิจ เช่น สมาคมพ่อค้า สมาคมนักอุตสาหกรรม สหภาพแรงงานแห่งชาติ เป็นต้น

2) ด้านการเมือง ชุมชนเมืองสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะมีการปกครองที่เป็นอิสระและพึ่งตนเอง โดยไม่ขึ้นกับรัฐบาลกลาง คณะผู้บริหารมาจากการเลือกตั้งของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนเมืองนั่นเอง หน้าที่ของคณะผู้บริหาร ก็คือ จัดบริการเพื่อสาธารณชนในด้านต่าง ๆ เช่น บริการด้านระบบป้องกันภัย ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านสวัสดิการสังคม ด้านความบันเทิง การพักผ่อนหย่อนใจ ด้านศิลปะ ด้านที่อยู่อาศัย ด้านพลังงานพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า และบริการด้านคมนาคมขนส่ง เป็นต้น

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองจะรู้จักกันไม่ทั่วถึง ความสัมพันธ์ไม่เป็นแบบทางตรง คือ ติดต่อกันถึงตัว แต่เป็นการติดต่อกันโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ การติดต่อกันเป็นการติดต่อในลักษณะหน้าที่การงาน การปฏิบัติต่อกันมักทำตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ หรือตามระเบียบปฏิบัติของสังคม ส่วนใหญ่เมื่อหมดหน้าที่การงานแล้ว ก็มักจะต่างคนต่างอยู่ ไม่พึ่งพาอาศัยกัน การรวมกลุ่มมักจะอยู่ในรูปของสมาคม สโมสร เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรในเมือง จึงประกอบไปด้วยสมาชิก หลายชาติ หลายภาษา ซึ่งมีพื้นเพและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามสมาชิกในสังคมส่วนใหญ่มิมีความพึงพอใจ กับชีวิตที่ทันสมัย มีความสะดวกสบาย มีสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านเรือน

7.2 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในเมือง

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ทำให้ครอบครัวในเมืองมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. มีลักษณะที่ยึดมั่นในประเพณีเดิมน้อย และรับลักษณะยึดหยุ่นที่เปลี่ยนแปลงและปรับได้ง่าย เพื่อให้รับสภาวะการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างรวดเร็ว
2. มีการใช้ชีวิตแบบเมืองที่เน้นความสะดวกสบายทางวัตถุ และใช้เครื่องมือทุนแรงต่าง ๆ มากขึ้น

3. มีความสนใจ และความเคร่งครัดต่อความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา น้อยลง

4. ขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และทางจิตใจ ท้าให้อัตราการหย่าร้างสูงขึ้น

5. หน้าที่ต่าง ๆ ที่เคยทำ กลายเป็นหน้าที่ของหน่วยสังคมอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจ ศาสนา การปกครอง การศึกษา ครอบครัวจึงมีหน้าที่สำคัญในการให้ความรัก ความอบอุ่นทางใจ แก่สมาชิก การเลี้ยงดูเด็กและพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็ก

6. ความสัมพันธ์ในครอบครัว เน้นความสัมพันธ์ระหว่างสามี ภรรยา ความเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ความสนใจ และความสุขของสมาชิกในขณะที่เดิม เน้นการมีบุตรสืบสกุล การมีตำแหน่งในสังคมที่มีเกียรติ และการประกอบหน้าที่ทางเศรษฐกิจและสังคมให้สำเร็จ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่ครอบครัวไม่เข้าหน่วยในการผลิตทางเศรษฐกิจ หัวหน้าครอบครัวจึงไม่ต้องการอำนาจควบคุมในฐานะหน่วยการผลิต

7. การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของครอบครัวแบ่งออกเป็น

7.1 การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางอำนาจ สามีหรือหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจในการปกครองภรรยาและสมาชิกน้อยลง บุตรธิดา และภรรยามีเสรีภาพที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น

7.2 สมาชิกของครอบครัว นอกจากจะต้องมีบทบาทหน้าที่ภายในครอบครัวแล้วยังต้องมีบทบาทหน้าที่ภายนอกครอบครัว เช่น ในสถาบันการศึกษา ในสถานที่ทำงาน ในการสมาคมและการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งต่างก็มีความสนใจต่างกัน บทบาทหน้าที่จึงแตกต่างกันไปด้วย ครอบครัวจึงลดความเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ลง เด็กรุ่นใหม่อยู่ห่างไกลพ่อแม่ ภรรยามีเวลาให้ครอบครัวน้อยลง ครอบครัวจึงแตกแยกได้ง่าย

7.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัว เป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวมีขนาดเล็กลง

7.4 สภาวะเป็นบุคคลโรสหรือหย่าร้าง เป็นที่ยอมรับและมีสถานภาพในสังคมเสมอบุคคลอื่น ๆ อาจจะคล่องตัวกว่าผู้ที่อยู่ในภาวะทางครอบครัวด้วยซ้ำ

7.3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสำนิยมในสังคมเมือง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสำนิยม โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชีวิตครอบครัวที่สำคัญมีดังนี้ คือ

1. ครอบครัวไม่เ่งเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดวัฒนธรรม แต่เป็นหน้าที่ของโรงเรียนและสื่อมวลชน เช่น หนังสือต่าง ๆ ภาพยนต์ โทรทัศน์ เป็นต้น
2. สตรีมีสถานภาพสูงขึ้น เพราะ มีการศึกษาและสามารถหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว สตรีกลุ่มหนึ่งจะเลือกที่จะประกอบอาชีพนอกบ้าน แทนการอยู่บ้านทำงานบ้านหรือเลี้ยงลูก มีการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคทางสิทธิและหน้าที่ เรียกร้องให้ผู้ชายหันมาช่วยงานในบ้านและช่วยเลี้ยงดูลูกมากขึ้น
3. สังคมมีความเจริญทางอุตสาหกรรม ผลของความก้าวหน้าทางด้านทางการแพทย์และสาธารณสุขที่เกี่ยวกับวิธีการคุมกำเนิดและการผสมเทียมทำให้เห็นความสำคัญของการแต่งงานน้อยลง และมีรูปแบบใหม่ ๆ ของชีวิตครอบครัวมากขึ้น เช่น การมีบุตรโดยไม่จำเป็นต้องแต่งงานหรือการมีอาชีพรับเลี้ยงเด็กโดยเป็นพ่อแม่แทนที่สำหรับคู่สามีภรรยาที่ไม่ต้องการ หรือไม่มีเวลาเลี้ยงดู หรือการรับเด็กมาเป็นบุตรบุญธรรม วิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เริ่มเห็นภาพว่า ภรรยาไม่ได้เป็นผู้ผูกขาดในการให้กำเนิดบุตร หรือเลี้ยงบุตรเท่านั้น
4. การยอมรับเรื่องการทำร้ายระหว่างสามีภรรยา ในกรณีที่มีชีวิตสมรสมีปัญหาขัดแย้ง สืบเนื่องมาจากสำนิยมที่เป็นความสำคัญ และความพอใจของตนเองก่อน สำนิยมต่าง ๆ เหล่านี้มีผลกระทบต่อความมั่นคงของครอบครัวซึ่งทำให้ความสำคัญ of ครอบครัวในด้านการทำหน้าที่ต่าง ๆ ลดลงและความผูกพันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในครอบครัวก็มีน้อยลงด้วย

7.4 ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงต่อบุคคลและสังคม

ลักษณะความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของชุมชนเมือง จะมีผลกระทบต่อบุคคลทั้งในด้านบวกและลบ ขึ้นอยู่กับความมั่นคงของความสัมพันธ์นั้น การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวจะนำไปสู่ความไม่มั่นคงของความสัมพันธ์ และทำให้เกิดผลเสียแก่บุคคลและสังคมอย่างยิ่ง ครอบครัวมีบทบาทต่อสังคมและบุคคล คือ

1. ครอบครัวเป็นแหล่งที่ฝึกหัดใจของบุคคล

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะสามารถตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ที่จำเป็นได้ กลุ่มสังคมที่มนุษย์ตั้งแต่นแรกเกิดใช้ชีวิตอยู่ด้วยมากที่สุด คือ กลุ่มครอบครัว ซึ่งครอบครัวมีหน้าที่เลี้ยงดูช่วยเหลือสมาชิกใหม่จนกว่าจะโตพอที่จะช่วยตนเองได้ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนม จริงใจ ไม่มีการเสแสร้งและไม่ต้องระวังตัวมาก เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมของชุมชนเมืองที่วิถีชีวิตส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์แบบทฤษฎีที่มีผิวเผินต้องระมัดระวังตัว และคำนึงถึงผลประโยชน์เป็นสำคัญครอบครัวจึงเป็นแหล่งที่เราหลีกเลี่ยงความเครียด และปัญหาจากภายนอกมาผ่อนคลายอารมณ์ ครอบครัวจึงเปรียบเสมือนที่หลบภัยจากชีวิตภายนอก และถ้าภายในครอบครัวมีความสงบราบรื่น อบอุ่นด้วยแล้วจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่สืบสาน ว่าจะรุ่น และว่าเหว้าได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามครอบครัวในเมืองกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะที่ขาดความมั่นคง เนื่องจากความสัมพันธ์ที่เริ่มห่างเหินกันมากขึ้นระหว่างสมาชิก จึงเป็นที่น่าวิตกว่า ครอบครัวจะไม่สามารถทำหน้าที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับบุคคลได้ และกลับจะสร้างปัญหาทางด้านบุคลิกภาพ โดยเฉพาะทางด้านจิตใจที่ขาดความรัก ความอบอุ่นมั่นคง ใจกว้างที่มีความก้าวร้าว นิยมความรุนแรงต่อต้านสังคม หรือเป็นพื้นฐานของอาการป่วยทางจิตต่าง ๆ ได้ จึงน่าที่จะหาทางแก้ไขช่วยกันพัฒนาครอบครัวให้ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์

2. ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของการสร้างความมั่นคงทางสังคม

ในสังคมเมืองในปัจจุบันที่มีการแต่งงานแล้วหย่าร้างได้ง่ายและแต่งงานใหม่ได้อีก คู่แต่งงานแต่ละฝ่ายจะมีลูกติดมาอยู่ด้วย หรือเด็กต้องไปอยู่ในสถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้า หรือไปอยู่กับคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พ่อแม่ หรือเป็นครอบครัวที่มีแต่แม่กับลูก ไม่มีตัวตนของพ่อ เหล่านี้คงจะเป็นสังคมที่ยิ่งใหญ่ไม่เป็นระเบียบ การจัดลำดับความสัมพันธ์ทางเครือญาติคงจะกลายเป็นระบบได้ยาก ครอบครัวจึงเป็นหน่วยพื้นฐานของการสร้างความมั่นคงทางสังคม ถึงแม้ว่าครอบครัวจะสูญเสียหน้าที่สำคัญ ๆ ในหลายประการ แต่หน้าที่ที่คงอยู่ที่สำคัญที่สุด คือ หน้าที่ในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และเสริมสร้างบุคลิกภาพที่ดีงามให้แก่สมาชิกของสังคม และหน้าที่นี้จะสำเร็จลุล่วงไปได้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์อันดีงามของสามีภรรยา และระหว่างพ่อแม่กับลูก Erik H. Erikson (Erikson, 1963) นักจิตวิทยา กล่าวว่า ถ้าเด็กพัฒนาบุคลิกภาพจากพื้นฐานของความเชื่อถือ และไว้วางใจแล้ว บุคลิกภาพจะพัฒนาไปในทิศทางที่ดีงามมั่นคง ผู้ที่ได้รับโอกาสให้สร้างความ

เชื่องถือและไว้วางใจในตัวเด็ก คือ ผู้ที่ทาหน้าที่เลี้ยงดูตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งมักจะเป็นพ่อแม่ และสมาชิกในครอบครัว เด็กจะเติบโตเป็นวัยรุ่นที่มีเอกลักษณ์ เป็นตัวของตัวเอง เป็นผู้ใหญ่ที่สร้างสรรค์สังคมและ เอื้อ เพื่อแผ่ต่อส่วนรวม และเป็นคนแก่ที่มีชีวิตประสบความสำเร็จมั่นคง

7.5 ลักษณะของกรุงเทพมหานคร

กรุงเทพมหานครในฐานะที่เป็นชุมชนเมืองที่ใหญ่ และสำคัญของประเทศโดยเป็นศูนย์รวมของความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแม่แบบที่สำคัญของชุมชนเมืองอื่น ๆ ลอกเลียนแบบทั้งในด้านการพัฒนาทางวัตถุ และพฤติกรรมในการบริโภคด้วย ดังนั้นจึงได้รวบรวมสภาพของกรุงเทพมหานครในด้านสังคม เศรษฐกิจ ที่มีผู้ศึกษาไว้ดังนี้

เทียนฉาย กิระนันท์ และคณะ (2525) ได้สำรวจ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของกรุงเทพมหานคร ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ประกอบแบบสอบถาม ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับสภาพเมืองของกรุงเทพมหานคร ซึ่งขอนำมากล่าวในบางส่วนดังนี้

1. ลักษณะทางสังคมของกรุงเทพมหานคร

ในแง่สุขภาพจิตส่วนใหญ่ดี และใช้น้ำประปาจากในบ้าน ส่วนใหญ่จะมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือนแต่ยังมีบางส่วนที่ต้องอาศัยตะเกียงและอื่น ๆ การกำจัดขยะมูลฝอยบางส่วนยังต้องกำจัดโดยทิ้งไว้วันที่สาธารณะหรือที่รกร้าง และกำจัดน้ำเสียด้วยวิธีเดียวกัน โดยเฉพาะการทิ้งลงแม่น้ำลำคลอง อาหารสำเร็จรูปมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อมีการเจ็บไข้ ถ้าอาการไม่รุนแรงก็จะรักษาเอง โดยส่วนมากได้คำแนะนำจากร้านขายยาและประสบการณ์ของสมาชิกในครัวเรือนเอง ยาที่ใช้ส่วนมากเป็นยาแผนปัจจุบัน แต่เมื่อต้องไปพบแพทย์รักษา ส่วนมากจะไปที่คลินิกเอกชนและโรงพยาบาลเอกชนเพราะเหตุผลสำคัญ คือ สะดวกในการไปรับการรักษาพยาบาล

ชาวกรุงเทพมหานครเกือบครึ่งหนึ่งไม่ได้เคยออกกำลังกายเลย สำหรับผู้ที่ได้ออกกำลังกายนั้นเฉลี่ยประมาณวันละ 1 ชั่วโมง การออกกำลังกายที่นิยมมาใช้ คือ การเดินหรือวิ่ง กายบริหาร และเล่นกีฬาเป็นส่วนน้อย ในเรื่องการออกไปพักผ่อนประชากรมากกว่าครึ่งหนึ่งไม่เคยออกไปพักผ่อนนอกบ้านเลย งานอดิเรกที่สำคัญของชาวกรุงเทพมหานคร คือ การเลี้ยงสัตว์ และการปลูกต้นไม้ ในแง่ของการเปิดรับสื่อของชาวกรุงเทพมหานคร ปรากฏว่า ร้อยละ 82.7 รับฟังรายการวิทยุ ร้อยละ 90.7 ดูโทรทัศน์ ร้อยละ 72.9 อ่านหนังสือพิมพ์ ร้อยละ 36.4 อ่านนิตยสาร และร้อยละ 45.5 ดูภาพยนตร์ตามโรงภาพยนตร์ ผู้ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ และอ่านหนังสือพิมพ์ ส่วนใหญ่สนใจรายการประเภทข่าว สารนิเทศ และบันเทิง

2. ลักษณะทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร

บรรดาผู้ที่ทำงานประจำนั้น ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของกิจการ หรือทำงานส่วนตัวกับเป็นลูกจ้างในธุรกิจเอกชน รายจ่ายในครอบครัวนี้มีโครงสร้างดังนี้ ประมาณร้อยละ 50 เป็นค่าอาหาร ร้อยละ 10 เป็นค่าน้ำมันแก๊ส ร้อยละ 8.4 เป็นค่าไฟฟ้า ร้อยละ 8.8 เป็นค่าผ่อนส่งทรัพย์สิน ร้อยละ 4.1 เป็นค่าเดินทาง ร้อยละ 4 เป็นค่าเช่าบ้าน ร้อยละ 3.5 เป็นค่าวัสดุหุงต้ม ร้อยละ 1.9 เป็นค่าโทรศัพท์ และร้อยละ 0.6 เป็นค่าประปา กับรายจ่ายเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ร้อยละ 9

ปรากฏการณ์ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านธุรกิจและสังคม อย่างหนึ่งของกรุงเทพมหานครขณะนี้ คือ การเกิดขึ้นของศูนย์การค้าขนาดใหญ่ จากการศึกษาของ วิรัชศิลป์ เสวีกุล (2528) พบว่า ศูนย์การค้าขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่เกิน 2,000 ตารางเมตร ที่เปิดดำเนินการอยู่ในกรุงเทพมหานครมีจำนวน 25 แห่ง ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวไปยังเขตต่อเมืองและชานเมือง ศูนย์การค้าขนาดใหญ่เหล่านี้มีการรวมกิจกรรมหลายประเภทเข้าไว้ด้วยกันในอาคารขนาดใหญ่หลังเดียวกัน หรือหลายหลังติดต่อกัน เช่นมี โรงแรมขนาดใหญ่ โรงภาพยนตร์ ห้างสรรพสินค้า ซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านอาหาร ภัตตาคาร ในที่คลับ สวนสนุก พร้อมทั้งมีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างครบถ้วน ตลอดจนมีการจัดตกแต่งบริเวณทั้งภายในและภายนอกให้ดูสวยงามร่มรื่น เป็นการดึงดูดผู้คนที่หลั่งไหลเข้ามาใช้บริการ กับทั้งมีวิธีการโฆษณาและรายการพิเศษที่จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งเทศกาลต่าง ๆ ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยดึงดูดให้มีลูกค้าเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

การเกิดขึ้นของศูนย์การค้า มีสาเหตุมาจากความต้องการของประชาชนในเขตเมือง ในเรื่องการจับจ่ายใช้สอยเปลี่ยนแปลง ผู้ที่ต้องการความสะดวกรวดเร็ว เพราะมีเวลาจำกัดเนื่องจากการดำเนินชีวิตที่ต้องเร่งรีบ นอกจากนี้ ศูนย์การค้ายังเป็นแหล่งนันทนาการอีกรูปแบบหนึ่งสำหรับชาวกรุงเทพมหานคร เพราะขาดแคลนแหล่งนันทนาการจากหน่วยงานของรัฐ ประชาชนจึงนิยมพักผ่อนโดยการเดินเล่นชมสินค้าภายในศูนย์การค้าเหล่านี้ด้วย จากการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในกรุงเทพมหานคร เห็นว่า ศูนย์การค้าเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางการค้าและบริการ รวมทั้งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในเมืองหลวง ตลอดจนเห็นว่า ศูนย์การค้าทำคนหนุ่มเฒ่ามากเพิ่มขึ้นและก่อให้เกิดปัญหาการจราจร และสิ่งแวดล้อม

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

8.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีดังนี้

ธารง ชูทัพ (2521) ได้ศึกษา การวิเคราะห์เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่นในหน่วยที่ 1 - 8 พบว่า

1. เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่นมาก สามารถนำมาใช้ได้ในพื้นที่ในภาคต่าง ๆ มีดังนี้

ภาคเหนือ ได้แก่ เรื่อง ชีวิตในบ้าน ชุมชนของเรา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ เรื่อง ตัวเรา พืช สัตว์ ชีวิตในบ้าน

โรงเรียนของเรา ชุมชนของเรา เหตุการณ์และวันสำคัญ

ภาคใต้ ได้แก่ เรื่อง พืช สัตว์ โรงเรียนของเรา ชุมชนของเรา แรง

การถนอมอาหาร ข้าวเหตุการณ์และวันสำคัญ

ภาคกลาง ได้แก่ เรื่อง ชีวิตในบ้าน โรงเรียนของเรา ชุมชนของเรา

ประเภทและลักษณะอาชีพของคนไทย

กรุงเทพมหานคร ไม่มีเนื้อหาที่ใช้ได้ทันที

2. เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นปานกลาง ต้องปรับปรุงแก้ไขบ้างก่อนนำมาใช้ในภาคต่าง ๆ มีดังนี้

ภาคเหนือ ได้แก่ เรื่อง พืช สัตว์ ชีวิตในบ้าน ชาติไทย ทุกหน่วยย่อยสารเคมี จักรวาลและอวกาศ ข้าวเหตุการณ์และวันสำคัญ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ เรื่อง ตัวเรา พืช สัตว์ ชีวิตในบ้าน ชุมชนของเรา สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ชาติไทย การทำมาหากิน ยกเว้น การทำนา พลังงานและสารเคมี จักรวาลและอวกาศ ข้าวเหตุการณ์และวันสำคัญ

จากการวิจัยนี้ ในหน่วยชีวิตในบ้าน ยังต้องมีการปรับปรุงก่อนนำมาใช้เกือบทุกภาคโดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร

ประพันธ์ พรหมณี (2526) ได้ศึกษาเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น พบว่า

เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ที่มีความสำคัญ มีประโยชน์โดยมีความจำเป็นมากที่สุด และจำเป็นมาก ซึ่งถือว่าเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ได้แก่

1. เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ที่มีความจำเป็นมากที่สุด ได้แก่ เรื่องความสะอาดของร่างกาย เสื้อผ้า เครื่องใช้และบ้าน การเลือกซื้ออาหารที่มีประโยชน์ การถนอมอาหาร การเก็บรักษาและการปรุงอาหาร การกินอาหารที่ถูกสุขลักษณะการสร้างสุขนิสัย การออกกำลังกายและการพักผ่อน การใช้ยาสามัญประจำบ้านและการปฐมพยาบาล การใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะ การป้องกันโรคติดต่อ การใช้พื้นที่สะอาด การรู้จักแก้ปัญหา การป้องกันรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การทำนา การทำสวนยางพารา การรวมกลุ่มอาชีพและสหกรณ์ การผลิต การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก

2. เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่มีความจำเป็นมาก ได้แก่ เรื่องการป้องกันอุบัติเหตุจากสิ่งแวดล้อม จำนวนประชากร สภาพความเป็นอยู่ชุมชน ทรัพยากร อาชีพ และผลิตผลของชุมชนและจังหวัด การคมนาคมและการสื่อสารของจังหวัด การชลประทานและแหล่งเก็บกักน้ำ การศึกษาและการนับถือศาสนาพุทธ ประเพณีวันเข้าพรรษาและการชักพระ วันสารทวันสงกรานต์และวันลอยกระทง การปลูกพืช การทำไร่นาสวนผสม การทำสวนผลไม้ การประมง การเลี้ยงปศุสัตว์ อุตสาหกรรม ความรับผิดชอบและจรรยาบรรณของผู้ประกอบอาชีพ เครื่องทุนแรง และเครื่องมือแรง เชื้อเพลิงและพลังงานที่มีในท้องถิ่น การใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช สถานที่ท่องเที่ยว การสงวนทรัพยากรและการอนุรักษ์ธรรมชาติ สถานศึกษาแหล่งประกอบการและหน่วยงานที่ส่งเสริมอาชีพ ช่างและเหตุการณ์ของชุมชน จังหวัดและชาติ

สมจิตนา วงศ์แสง (2524) ได้ศึกษาปัญหาการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของครูในเขตการศึกษา 12 พบว่า ครูยังขาดความรู้ความเข้าใจในด้าน ความคิดรวบยอด หลักการ จุดประสงค์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่อ รวมทั้งการวัดผลและประเมินผล

วินัย รอดจ่าย (2526) ได้ศึกษาการใช้แผนการสอนของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เฉพาะวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในสังกัดจังหวัดฉะเชิงเทราพบว่า จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนและการวัดผลอยู่ในเกณฑ์ดี และเหมาะสมแล้วตามแผนการสอน แต่มีบางแผนที่ต้องปรับปรุงบางส่วน ทั้งจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม สื่อการเรียนการสอน ได้แก่ เรื่อง จำนวนพลเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศต่อการดำรงชีวิตของประชากร การดำรงชีวิตของพืช ประโยชน์ของพืชและการไม่สงวนพันธุ์สัตว์ การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการทดลอง

สัดทัด อินทริการนนท์ (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในระดับประถมศึกษา : การศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ครูมีปัญหากับเกี่ยวกับ แบบเรียนและอุปกรณ์การเรียนไม่เพียงพอ และครูยังขาดความรู้ความสามารถในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

ฉวีวรรณ แก้วโรสพ (2528) ได้ศึกษาผลการใช้กิจกรรม ตามแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตามการรับรู้ของครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า

1. ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับผลจากการใช้กิจกรรมตามแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลปรากฏว่า ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า กิจกรรมส่วนใหญ่ให้ความรู้ในด้านการนำไปใช้มากที่สุด และให้คุณธรรมในด้านความมีเหตุผลมากที่สุด

2. เปรียบเทียบ การรับรู้ของครูที่มีประสบการณ์การทำงานแตกต่างกัน เกี่ยวกับผลจากการใช้กิจกรรมตามแผนการสอน กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลปรากฏว่า ครูที่มีประสบการณ์การทำงานต่างกันมีการรับรู้ผลจากการใช้กิจกรรมทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านความรู้และคุณธรรมไม่แตกต่างกัน

เจริญฤทธิ์ จันทรเจริญ (2529) ได้ศึกษาความคิดเห็นของผู้จบหลักสูตรประถมศึกษา ปีการศึกษา 2526 ในจังหวัดพิษณุโลก เกี่ยวกับประโยชน์ของเนื้อหากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต พบว่า ผู้จบหลักสูตรประถมศึกษา ร้อยละ 39.10 ไม่เคยนำเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หมวดเศรษฐกิจและการทำมาหากินไปใช้ในการดำรงชีวิต โดยผู้จบหลักสูตร ร้อยละ 16.46 ให้เหตุผลของการไม่ได้ใช้เนื้อหาหมวดดังกล่าวว่า ไม่มีโอกาสนำไปใช้ และผู้จบ

หลักสูตรประถมศึกษา ร้อยละ 35.14, 32.19 และ 23.81 ไม่เคยนำมาใช้อีกหากกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หมวดชาติไทย หมวดมนุษยและสิ่งแวดล้อมและหมวดสุขภาพและจิต ไปใช้ในการดำรงชีวิตตามลำดับ โดยให้เหตุผลของการไม่ใช้ว่า เนื้อหาดังกล่าวเหมือนกันว่า ไม่เคยคำนึงถึง เมื่อพิจารณาสรุปเนื้อหาหลักสูตรสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ที่ผู้จบหลักสูตรประถมศึกษาไม่เคยนำไปใช้ และเหตุผลของการไม่ใช้เนื้อหาหลักสูตรสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในการดำรงชีวิตมากในลำดับที่สูง เป็นรายเนื้อหาวิชาในแต่ละหมวดวิชา พบว่า

1. หมวดสุขภาพกายและจิต ได้แก่ เนื้อหาเรื่องการเลี้ยงดูทารกและเด็กที่ถูกหล่อนามัยโดยผู้จบหลักสูตรประถมศึกษาให้เหตุผลของการไม่ใช้ว่า ไม่มีโอกาสนำไปใช้
2. หมวดมนุษยกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เนื้อหาเรื่องการทาสฏ และยาเสพติด โดยผู้จบหลักสูตรประถมศึกษาให้เหตุผลของการไม่ใช้ว่า สิมความรู้
3. หมวดชาติไทย ได้แก่ เนื้อหาเรื่อง การป้องกันการร่อนทลายความมั่นคงของประเทศโดยผู้จบหลักสูตรประถมศึกษาให้เหตุผลของ ไม่มีโอกาสนำไปใช้
4. หมวดเศรษฐกิจและการทามาหากิน ได้แก่ เนื้อหาเรื่องการรวมกลุ่ม และสหกรณ์ โดยผู้จบหลักสูตรประถมศึกษาให้เหตุผลของการไม่ใช้เนื้อหาว่า ไม่มีโอกาสนำไปใช้

วิไล ทองแผ่ (2529) ได้ศึกษาการใช้แผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในจังหวัดชลบุรี พบว่า สิ่งที่เป็นปัญหามากที่สุดสำหรับผู้สอนคือ เนื้อหามากไม่สามารถสอนได้ทัน ไม่มีเวลาวัดผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ได้ครบ ขาดหนังสือและเอกสารให้นักเรียนได้ค้นคว้า เนื้อหาสำหรับครูค้นคว้าเพิ่มเติมมีน้อย ครูไม่มีเวลาผลิตสื่อและขาดความชำนาญในการใช้สื่อ

เจริญเกียรติ ภูสกุล (2531) ศึกษาปัญหา ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามการรับรู้ของครู สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 2 พบว่า ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ครูส่วนใหญ่มีปัญหาเกี่ยวกับ จุดประสงค์ และการวัดผล และมีปัญหาเกี่ยวกับเนื้อหา 4 ปัญหา คือ

1. เนื้อหาไม่เหมาะกับวัยนักเรียน
2. เนื้อหาไกลตัวนักเรียน
3. เนื้อหามากเกินไป
4. ขอบข่ายเนื้อหาไม่ชัดเจน

และมีปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมและสื่อการเรียน 4 ปัญหา คือ

1. ครูขาดทักษะในการจัดกิจกรรม
2. ครูขาดความเข้าใจในกิจกรรม
3. นักเรียนขาดทักษะในการททากิจกรรม
4. ขาดอุปกรณ์หรือสื่อการเรียน

จากการศึกษาเอกสาร รายงานการวิจัย เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร จะพบว่า ด้านเนื้อหาหลักสูตรเสริมประสบการณ์ชีวิต มีความสอดคล้องและจำเป็นต่อสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ในบางส่วน บางส่วนต้องมีการปรับปรุง พัฒนาก่อนนำไปใช้ ส่วนแผนการสอนบางแผน อยู่เกณฑ์ดีแต่บางแผนต้องปรับปรุง จากการสำรวจความคิดเห็นของครู มีความคิดเห็นว่า กิจกรรมส่วนใหญ่ให้ความรู้ในด้านการนำไปใช้มากที่สุด ส่วนความคิดเห็นของนักเรียน เห็นว่า เนื้อหาบางเรื่องไม่เคยนำไปใช้เนื่องจาก ไม่มีโอกาสใช้และลืมความรู้ ในด้านครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต พบว่า ครูยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ หลักการ จุดประสงค์ กิจกรรม การเรียนการสอน การใช้สื่อ อุปกรณ์ การวัดและการประเมินผล และปัญหาเรื่องเนื้อหาหากไม่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เนื้อหามากเกินไป ครูไม่สามารถสอนได้ทันเวลา ครูขาดทักษะในการจัดกิจกรรม และขาดสื่ออุปกรณ์ แบบเรียน หนังสือสำหรับค้นคว้าเพิ่มเติม ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาหลักสูตรในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบัน

8.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความไม่มั่นคงของสถาบันครอบครัว มีดังนี้

ศิริพร หลิมศิริวงศ์ (2511) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาทางครอบครัวที่ทาให้เด็กต้องมาอยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง" วัดอุปประสงค์เพื่อศึกษาว่าสิ่งต่าง ๆ ต่อไปไม่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กหรือไม่ คือสภาพของบ้านและความเป็นอยู่ของครอบครัว เพื่อนบ้าน สัมพันธภาพภายในบ้าน วิธีการที่บิดามารดาซื้อบรมเลี้ยงดูบุตร ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของครอบครัว เพื่อจัดอันดับความสำคัญของสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมเด็ก เพื่อเปรียบเทียบสาเหตุที่ทำให้เด็กมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่ ในเรื่อง ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มตัวอย่างประชากรเป็นเด็กชายของสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก

กลางบางนาจำนวน 300 คน และเด็กหญิงของสถานฝึกและอบรมฝ่ายหญิงปากคลองตลาด จำนวน 39 คน อันประกอบด้วยเด็กที่ผู้ปกครองมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับยากจนและปานกลาง ในอัตราส่วน 7 : 3 หรือเท่ากับ 237 : 102 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพของบ้านและความเป็นอยู่ของครอบครัว เด็กชายและเด็กหญิงส่วนมาก อยู่กับบิดามารดา แต่สภาพภายในบ้านบิดามารดาทะเลาะกันบ่อย ๆ เป็นการทลายสุขภาพจิตของเด็กเป็นอย่างยิ่ง

2. สัมพันธภาพภายในครอบครัว พบว่า

2.1 ระหว่างบิดามารดากับบุตร เนื่องจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจทำให้บิดามารดาและบุตร ไม่ค่อยได้พบกันโอกาสที่จะสนิทสนมจึงมีน้อย ทำให้เด็กรู้สึกว่าการบิดามารดาไม่ค่อยเอาใจใส่ เจ็บเมย์ เกือบครึ่ง อีกประการหนึ่ง คือสภาพบ้านแตกเด็กต้องไปอยู่กับบิดาเลี้ยงหรือมารดาเลี้ยง ได้พบความเล้าเอียงต่าง ๆ นานาทำให้เด็กเครียดแค้นชิงชังมากขึ้น

2.2 ระหว่างพี่น้องต่อเด็กที่มีปัญหา คือ จำนวนพี่น้องมีมาก ทำให้มีการทะเลาะเบาะแว้ง กระทบกระแทกกันได้ง่าย

2.3 วิธีการที่บิดามารดาอบรมเลี้ยงดูบุตร ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายแตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม บิดามารดาของเด็กที่มีฐานะยากจนจะใช้วิธีทอดทิ้งชิงชัง เข้มงวดกดขี่ ตามใจจนเกินไป ประชาธิปไตยและทุนนิยมปกป้อง ตามลำดับ ส่วนบิดามารดาของเด็กที่มีฐานะปานกลาง ใช้วิธี เข้มงวดกดขี่ ทอดทิ้งชิงชัง ตามใจจนเกินไป ประชาธิปไตยและทุนนิยมปกป้อง ตามลำดับ

2.4 ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว มีอิทธิพลต่อความประพฤติของเด็กมาก

นาวัลย์ กัมพลาศิริ (2524) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาสภาพแวดล้อมทางครอบครัวของผู้ป่วยจิตเวชวัยรุ่น" วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสภาวะแวดล้อมทางครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยลักษณะทั่วไปของครอบครัว ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดู และปัญหาภายในครอบครัวของผู้ป่วยจิตเวชวัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างประชากร เป็นผู้ป่วยจิตเวชวัยรุ่นที่เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา จำนวน 50 ราย เป็นชาย 30 ราย หญิง 20 ราย มีอายุเฉลี่ย 19 ปี และญาติของผู้ป่วยจำนวน 50 ราย ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาของผู้ป่วยส่วนมากอยู่ในระดับน้อยที่สุด ซึ่งมีความบาดหมางหรือห่างเหินแยก

ทางกัน กิจกรรมในครอบครัวส่วนมากต่างคนต่างทำ มีความร่วมมือกันน้อย และปัญหาในครอบครัวของผู้ป่วยส่วนมากมีปัญหาในเรื่องบิดามารดา ไม่มีเวลาเอาใจใส่บุตรมากที่สุด

พิมพ์รัตน์ จงเจษฎากุล (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การกระทำความคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินของเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศึกษาด้านเศรษฐกิจและสังคม" ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ไม่ดี มีความสัมพันธ์กับความรุนแรงของการกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินของเด็กและเยาวชน โดยที่เด็ก และเยาวชนที่มีพ่อแม่ทะเลาะวิวาทกันบ่อย พ่อแม่ขาดการดูแลเอาใจใส่ ขาดความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่ มีผลต่อการกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินของเด็กและเยาวชน

Dalia Ma และคณะ (1994) ได้ศึกษาโดยใช้การวัดความคิดของวัยรุ่นเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครอบครัว ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเด็กที่มีพฤติกรรมฆ่าตัวตายนั้นมีความรู้สึกว่าการครอบครัวมีความเครียดและการทำหน้าที่ของครอบครัวไม่ดี สูงกว่าเด็กปกติ ความเครียด การทำหน้าที่ที่ไม่ดีของครอบครัวและความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างแม่กับเด็กนั้น เกี่ยวข้องกับความรู้สึกเศร้า ความรู้สึกหมองหวังและความรู้สึกไม่ดีต่อตนเองในเด็ก นอกจากนี้เด็กที่มีพฤติกรรมฆ่าตัวตายยังมีปัญหาด้านการสื่อสารกับพ่อแม่ และความเข้ากันไม่ได้ทางด้านอารมณ์ (Emotional Dispairity) ดังนั้นในการดูแลเด็กจะต้องประเมินการทำหน้าที่ของครอบครัวด้วย

อาพรรัตน์ อักษรพรหม และคณะ (2537) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไทย โดยใช้แบบสอบถามวัดการทำหน้าที่ของครอบครัวเป็นเครื่องชี้วัด พบว่า ครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างทำหน้าที่ได้ดีเฉพาะด้านการแก้ไขปัญหาเท่านั้น ส่วนด้านอื่น ๆ ได้แก่ การสื่อสาร การแสดงบทบาท การเอาใจใส่ต่อกัน ความรักใคร่ผูกพัน ระเบียบวินัย และการทำหน้าที่ทั่วไป ยังบกพร่องอยู่ โดยเฉพาะด้านระเบียบวินัยของครอบครัว มีความบกพร่องมากที่สุด การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสัมพันธ์ในครอบครัวกับสุขภาพจิต พบว่า ร้อยละของผู้ที่มีสุขภาพจิตไม่ดีและมีครอบครัวทำหน้าที่ไม่เหมาะสมมีมากกว่าผู้ที่มีสุขภาพจิตดี และมีการทำหน้าที่ของครอบครัวเหมาะสม